

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**Principy slovotvorné motivace
v botanickém názvosloví**

Principles of the Word-Formational Motivation
in Botanical Nomenclature

Bakalářská diplomová práce

Autor: David Lavička

Studijní obor: Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval
samostatně pod vedením Mgr. Dariny Hradilové, Ph.D.,
a to za využití informačních zdrojů uvedených v seznamu.

Olomouc, 24. dubna 2019

podpis:

Poděkování

Velice rád bych vyjádřil vřelé poděkování Mgr. Darině Hradilové, Ph.D., za velmi vstřícnou pomoc, rady a doporučení, díky nimž bylo možné tuto práci dovést ke zdárnému konci. Rovněž bych rád poděkoval doc. PhDr. Boženě Bednaříkové, Ph.D., a Mgr. Petru Komendovi, Ph.D., za jejich živý zájem o tematiku práce a následná doporučení knih a jiných zdrojů, z nichž tato práce mohla čerpat.

Obsah

1 Úvod.....	5
2 Smýšlení o motivaci.....	6
2.1 Co je to motivace.....	6
2.2 Typy lexikální motivace.....	7
2.3 Slovo tvorná motivace.....	9
3 Botanická terminologie.....	10
3.1 Terminologie obecně.....	10
3.2 Botanická nomenklatura.....	10
3.3 Zdroje českých botanických názvů.....	13
4 Systém třídění názvů podle motivace.....	14
5 Metodika práce.....	17
6 Omezení a nedostatky.....	17
7 Výzkumné otázky.....	18
8 Klasifikace na základě slovo tvorné motivace.....	19
8.1 Úvod.....	19
8.2 Názvy motivované vzhledem.....	20
8.2.1 Barva.....	20
8.2.2 Tvar.....	21
8.2.3 Velikost.....	21
8.2.4 Počet.....	22
8.2.5 Jiný charakteristický znak.....	22
8.2.6 Vzhled spojený s hmatovým vjemem.....	22
8.2.7 Podobnost.....	23
8.3 Názvy motivované vlastností.....	24
8.3.1 Motivace přítomností mléka.....	25
8.3.2 Motivace vlastností růstu nebo pohybem.....	25
8.3.3 Motivace vůní.....	25
8.3.4 Motivace chutí.....	26
8.3.5 Motivace účinkem.....	26
8.3.6 Motivace využitím.....	26
8.4 Názvy vycházející z lidových pověr.....	27
8.4.1 Motivace na základě magických a léčivých vlastností rostlin.....	28
8.4.2 Otázka potřeby kategorie motivace lidovými pověrami.....	29

8.5	Motivace na základě místa výskytu.....	29
8.5.1	Názvy motivované biotopem.....	30
8.5.2	Názvy motivované geografickou polohou.....	30
8.6	Motivace obdobím růstu/květu rostliny.....	30
8.7	Motivace vycházející z vnější charakteristiky.....	31
8.8	Motivace osobností.....	31
8.9	Nejasná motivace.....	32
9	Poznámky ke klasifikaci.....	33
9.1	Prolínání kategorií.....	33
9.1.1	Pojmenování čerpající z říše zvířat.....	35
9.2	Vnitřní a vnější charakteristika.....	36
9.3	Produktivita motivačních modelů.....	37
9.3.1	Rodová jména.....	38
9.3.2	Druhová jména.....	39
9.3.3	Souhrn.....	42
10	Závěr.....	43
	Anotace.....	45
	Resumé.....	46
	Seznam použité literatury.....	47
	Přílohy.....	49

1 Úvod

Představa světa tvořícího jeden nedělitelný a nerozlišený celek, s jakou se lze setkat v některých filozofických koncepcích, nám na jednu stranu dovoluje zažít úžas nad dokonalou souhrou a jednotou, na druhou stranu se zdá, že vylučuje rozumové uchopení takového konceptu. Aby byl člověk schopný vědomého poznávání svého okolí, využívá zjednodušujících postupů, jakými jsou například pojmenovávání, rozlišování, rozdělování, charakterizování nebo vytváření modelů a schémat. Jelikož i předmětem této práce je pokus o vytvoření systému, jsem si velmi dobře vědom, že její záměr – utřídění motivačních principů botanické terminologie – bude spočívat především v přiblížení se k nedělitelnosti a nerozlišenosti tím, že do určitého stupně zaplní prázdný prostor v existující struktuře. Tato struktura není a pravděpodobně nebude nikdy dokonalá, a to nejen kvůli oné diskontinuitě, ale snad také kvůli pluralitě pohledů, jimiž je utvářena. To znamená, že existuje mnoho koncepcí, jež se snaží co nejlépe vystihnout tutéž problematiku, přičemž každá z nich používá jiných pojmů a jiných vztahů, a tak – je-li tvůrce struktury svědomitý – musel by pečlivě podrobit zkoumaný problém bádání prizmatem každé z koncepcí. Není cílem této práce prozkoumat všechny dostupné koncepce, nýbrž pokusit se o návaznost na některé z nich.

Jak je již výše uvedeno, jedná se zde o pokus o vytvoření struktury, jež by pomohla lépe uchopit množství názvů rostlin, jak rodových, tak druhových, a to z pohledu slovoslovné (popř. i jiné) motivace. Říše rostlin spadá do oblasti člověku od pradávna velmi blízké, byť jeho zájem nebyl vždy všeobjímající, což se projevuje v botanickém názvosloví poměrně zřetelně povahou názvů. Jsou mezi nimi takové, jejichž původ je prastarý a nelze již s jistotou určit, zda a jak byla jejich podoba motivována. Jiné názvy naopak vznikaly (a případně byly přejaty) v době prakticky moderní, a máme o nich tedy dostupné informace potřebné pro naše systemizační záměry.

2 Smýšlení o motivaci

Pohledy na motivaci v slovní zásobě se různí, proto se pokusíme alespoň do určité míry představit některé z nejdůležitějších koncepcí, které byly pro tuto práci brány v úvahu a jež sloužily jako opora.

2.1 Co je to motivace

Dle Nového encyklopedického slovníku češtiny (Hladká, 2017) je motivace chápána jako „úplná n. částečná odvoditelnost významu pojmenování z jeho formy.“ Předpokládá se tedy souvztažnost mezi pojmenováním a pojmenovávanou skutečností, stejně jako vztah mezi lexikálními jednotkami navzájem. V tomto smyslu hovoří také Juraj Dolník, když charakterizuje motivaci jakožto „nepriamy alebo priamy kauzálny vzťah medzi jeho formálnou (výrazovou, materiálnou, zvukovou) a významovou (ideálnou) zložkou, ktorý je podmienený vzťahom slova k paradigmaticky súvzťažným slovám daného jazyka.“ (Dolník, 1990, s. 149)

Existence vztahů je pro současné koncepce klíčová, kterýžto fakt vybízí k zrevidování smýšlení o jazyce, tak jak ho představil Ferdinand de Saussure; jedna z jeho základních tezí stanovovala arbitrárnost, tedy nezávislost formy a obsahu slova, jako hlavní princip fungování jazykového znaku. (Nekula, 2017, in Nový encyklopedický slovník češtiny) Na takovou tezi ovšem reaguje slovenský jazykovědec Juraj Furdík postřehem, že postupujeme-li od obsahu k formě, tedy směrem, jakým probíhá vytváření slovní zásoby, a nikoli opačně, je Saussurova teze neplatná. V důsledku Furdík tvrdí: „Nie arbitrárnosť, ale motivovanosť jazykového znaku je absolútna. Arbitrárnosť platí len pre izolovanú jazykovú jednotku, aj to len z pohľadu od formy k obsahu.“ (Furdík, 2008, s. 31-32)

Z toho vyplývá, že na místo pojetí lexika coby soustavy izolovaných lexikálních jednotek si lze představit spíše síť, strukturu, v níž jsou navzájem lexikální jednotky ve vztazích a interakcích. Své místo má v tomto pojetí kauzalita, vyjadřující charakter těchto vztahů. (Furdík, 2008, s. 31) To znamená, že zpravidla je třeba výchozí lexikální jednotky pro vznik jiné. Jednotlivé složky účastníci se takového vztahu se nazývají

motivant (= složka motivující) a motivát (= složka motivovaná). (Hladká, 2017, in Nový encyklopedický slovník češtiny)

2.2 Typy lexikální motivace

Přijmeme-li představu vytyčenou v předchozí kapitole jako základ dalších úvah, je nutné si dále položit otázku, o jaké vztahy a interakce se vlastně jedná.

Miloš Dokulil uvádí tři typy motivace: jsou jimi **motivace zvuková (imitativní)**, **morfologická (slovotvorná)** a **sémantická (transpoziční)**. (Dokulil, 1962, s. 103) Je pravděpodobné, že pro říši rostlin nebude kategorie zvukové motivace zcela relevantní (byť v říši živočichů bychom ji v úvahu vzít museli, jak dosvědčuje např. slovo *kavka* (Rejzek, 2012), ostatní dva typy motivace si ovšem naši pozornost zaslouží:

Sémantická motivace, jak napovídá název, zachovává formu nedotčenou, pouze obsah lexikální jednotky se od motivujícího slova liší – uvedeme-li příklad z botanické oblasti, mohlo by se tak jednat např. o jméno *řebříček*).

Dle dělení Dokulilova je ovšem převažujícím typem motivace slovotvorná, již charakterizuje autor existencí dvojího vztahu k systému: jednak příslušností ke skupině slov majících stejný slovotvorný základ, jednak příslušností k morfologické třídě mající shodný slovotvorný formant. (Dokulil, 1962, s. 104)

O velmi podobné typologii informuje (byť stručněji) Nový encyklopedický slovník češtiny. Dokulilovo pojetí zde autorka hesla Zdeňka Hladká rozšiřuje (kromě pozměnění názvu typu sémantického na typ sémaziologicko-onomaziologický) ještě o jeden typ motivace, a to motivaci slovních spojení, jež se týká vztahu „mezi komponenty a celkem u víceslovných pojmenování“. (Hladká, 2017, in Nový encyklopedický slovník češtiny) To by v našem případě vyhovovalo analýze názvů rostlin jako celku rodové + druhové jméno. Vzhledem k tomu, že se tato práce nebude ubírat směrem takové analýzy, nebude tato kategorie brána zcela v úvahu.

Dle jejich podstaty lze motivace roztrždit na mimojazykové (tou je motivace zvuková, neboť motivantem bývá mimojazykový jev) a vnitrojazykové, mezi které se řadí ostatní typy. (Hladká, 2017, in Nový encyklopedický slovník češtiny)

Výrazněji propracovanější a detailnější pojetí motivace přinášejí slovenští jazykovědci Juraj Furdík, Juraj Dolník či Martin Ološtiak. Jejich koncepce se projevuje značnou

systemovostí, jejíž snahy směřují až k absolutní platnosti teze o motivovanosti slova. Z toho také vychází první typ motivace, jež J. Dolník nazval **elementární (paradigmatickou) motivací**. Její princip spočívá v potřebě lexikálních jednotek vymezit se oproti ostatním v systému. Jedná se o motivaci nepřímou: její reálný význam náleží v umožnění chápat vztah dvou potenciálních výrazů jako motivovaný. (Furdík, 2008, s. 34-35) Zavedení tohoto typu motivace se tudíž zdá být spíše systémové, neboť nedovoluje hlubšího poznání konkrétních vztahů mezi výrazy. A je-li nutné brát ji v potaz, pak tehdy, když v daném případě není možné objevit jiné typy motivace: „... nedostatok inej motivácie s veľkou pravdepodobnosťou znamená existenciu paradigmatickej motivácie.“ (Furdík, 2008, s. 41)

Využitelné pro tuto práci jsou spíše typy motivace označené jako **specifikované**. Nalézáme zde kategorie **fónická motivace**, **sémantická m.**, **morfologická m.**, **slovotvorná m.**, **syntaktická m.**, **frazeologická m.** a **onymická m.** (Furdík, 2008, s. 33)

Novými prvky v tomto pojetí jsou zde morfologická a onymická motivace, avšak tím, že pro naše účely nemají reálné využití, ponecháme je stranou. Fónická motivace se v zásadě shoduje s Dokulilovou zvukovou, nejinak se shoduje i sémantická a slovotvorná motivace v obou pojetí, rovněž i kategorie syntaktické a frazeologické motivace nacházejí paralelu v již zmíněné motivaci slovních spojení.

Ve slovenské koncepci dále existují ještě **nadstavbové typy motivace**, které spíše slouží – už dle svého označení – jako rozšíření již vymezených kategorií, popř. mohou spadat do oblasti zkoumání specializovanějších jazykových disciplín, např. stylistiky. (Furdík, 2008, s. 58) Aniž bychom se příliš ponořovali do této problematiky, snad tedy jen prozatím podotkněme, že mezi tyto nadstavbové typy byla zařazena **i terminologická motivace**, jež se s naším tématem úzce pojí; o problematice terminologie bude pojednávat kapitola 3.

Poslední kategorii slovenského pojetí, nazvanou **kontaktní motivace**, tvoří dva typy: **akceptační** a **abreviační motivace**. Akceptační motivace je přítomná v případech přejímání slov z cizího jazyka a jejich následného adaptování. (Furdík, 2008, s. 68-70) První z jmenovaných je nutné brát v patrnosti v případě velkého množství názvů rostlin, neboť z výsledků analýzy názvů je patrné, že přejímání a kalkování představuje velmi častý způsob pojmenovávání.

2.3 Slovotvorná motivace

Slovotvorná motivace představuje ústřední motivační typ, jenž navzájem spojuje ostatní typy lexikální motivace; i v našem případě bude tvořit základní východisko pro systemizaci názvů rostlin. Slovotvornou motivaci je možno chápat jako fenomén trojjediného charakteru: jedná se zároveň o proces, vztah a vlastnost. O procesu mluvíme, když dochází ke vzniku nové motivované lexikální jednotky, vztah vyjadřuje kauzální sepětí motivujícího a motivovaného a konečně lze slovotvornou motivaci chápat jako vlastnost motivátu. (Ološtiak, 2011, s. 53)

Jak již bylo výše zmíněno, slovotvorná motivace zasahuje jak do obsahové, tak do formální stránky lexému, čímž se odlišuje od ostatních základních typů motivace. Ona obsahová stránka stojí dle J. Furdíka na prvním místě. Reflektuje totiž dominantní rys pojmenovávaného jevu a zároveň udává, čím se tento jev odlišuje od jiných jevů se shodným dominantním rysem. Takto popsaná struktura je nazývána jako vnitřní forma – její přítomnost indikuje motivovanost slova. (Furdík, 2008, s. 48-49)

Ze synchronního zkoumání formy slova nemusí být vždy motivovanost zřejmá. Tehdy je nutné zapojit do analýzy tvaru etymologické zkoumání, jež dovede odhalit potenciální strukturu, která postupem času přestala být vnímána. (Dokulil, 1962, s. 105)

Slovotvorná motivace nám (zpravidla) umožňuje najít odpověď na otázku, proč se daný jev nazývá tak, jak se nazývá. Cílem snažení se tak stává objevení vlastnosti – příznaku –, který rozhodl o konečné podobě pojmenování. I v případě jednoho určitého jevu se jeho výsledná pojmenování mohou rozcházet ve výběru příznaku: liší se tak často různé jazyky, ale také dialekty, popř. o tomto faktu svědčí i existence různě motivovaných názvů téhož jevu. (Dokulil, 1962, s. 105)

Dohledání pravého příznaku může být u některých slov složité, a tak se stává, že existují dvě i více potenciálních vysvětlení motivace lexému. Pro příklad je možné uvést název květiny *jestřábník*, u níž není jisté, zda se vztahuje k jestřábovi proto, že roste na místech, jež jsou přístupná jen jestřábů a jiným ptákům (Šmíd, 2002), anebo proto, že se pojí k pověře, že si mlékem této rostliny jestřábi potírají oči (Machek, 1954, s. 232).

3 Botanická terminologie

3.1 Terminologie obecně

V našem tématu se střetáváme se specifickým typem slovní zásoby, odbornou terminologií, jež by obecně měla disponovat následujícími vlastnostmi:

a) **motivovanost**: v oblasti terminologie označovaná také jako významová průzračnost, představuje motivovanost klíčový předpoklad pro lepší čitelnost pojmu (jeho významu). Právě u odborných termínů se očekává větší míra motivovanosti nežli v jiných oblastí slovní zásoby; (Masár, 2000, s. 15)

b) **systémovost**: každý z termínů představuje jeden prvek systému; systémovost mohou zdůrazňovat i typické slovotvorné prostředky, jako jsou např. v anorganické chemii názvoslovné přípony;

c) **ustálenost**, důležitá spíše z pragmatického než jazykového hlediska;

d) **jednoznačnost a přesnost**, související na jedné straně se snahou o absolutní jedinečnost a definovatelnost pojmu, na druhé straně (pro nereálnost této snahy) negovaná nutnou polysémií

e) **derivativnost**: od termínu je očekávaná taková forma, jež umožňuje jeho využití pro vytváření dalších odborných lexémů;

f) **krátkost**, jež podobně jako ustálenost představuje spíše pragmatické hledisko

g) **přeložitelnost**, jež předpokládá využívání tradičních slovotvorných postupů a vyhýbání se nekonvenčním přístupům.

(Masár, 2000, s. 14-22)

3.2 Botanická nomenklatura

Zde se setkáváme se specifickým typem vědecké terminologie, jímž je botanická nomenklatura, a to národní, tedy česká. Přináší to s sebou některé zvláštnosti, které je možné v obecnosti postihnout při srovnání s výše nastíněnými atributy vědecké terminologie.

Předně je případné si povšimnout, že národní nomenklatura slouží především jako dorozumivací prostředek pro laickou veřejnost, byť své nenahraditelné místo zastává i v odborné sféře, například v lesnictví či lékařství, využívána je také popularizační literaturou a zcela neodmyslitelná je při procesu vzdělávání – vyznačuje se didaktickou funkcí.¹ Z toho lze odvodit, že národní botanické názvosloví bylo a je utvářené s nemalým přihlédnutím k praktičnosti. (Holub, 1979, s. 17)

Z této pragmatické podstaty dále vychází předpoklad, že není rozumné, aby národní nomenklatura v sobě zahrнула každý rostlinný druh. Nebylo by účelné vytvářet národní jména pro rostliny, jež postrádají význam pro běžné uživatele této oblasti lexika. (Holub, 1979, s. 18)

Národní nomenklatura si však přes řečené odlišnosti podržela do značné míry základní znaky mezinárodní vědecké nomenklatury. I zde je totiž zachován princip binomického označení: zpravidla každá rostlina disponuje jedním rodovým a jedním druhovým názvem, které bývají často doplňovány synonymickými nebo upřesňujícími jmény. Mezi názvy funguje hierarchický vztah od obecného ke konkrétnějšímu (Holub, 1979, s. 26), tedy nelze zaměnit pořadí jmen, jako např. dvoudomá kopřiva nebo hladký mléč.

Dále si národní nomenklatura ponechala jako jeden z hlavních předpokladů pro tvorbu názvů jednoznačnost, jejíž platnost ovšem bývá v mnoha případech porušována. Pro určení rostliny je zásadní rodový název, a proto je ve snahách botaniků rezervovat vždy každému jednotlivému rodu své vlastní označení. I přesto ovšem dochází k případům koexistence rozdílných rodů nesoucích totéž rodové jméno. Svůj podíl má na takové nejednoznačnosti vývoj taxonomie: v průběhu času dochází k přehodnocování stávajících systémů a k přesunům rodů, k jejich štěpení apod. Na takový vývoj však zpravidla národní nomenklatura nedokáže zareagovat a lze říci, že to není ani její úlohou. Ve skutečnosti na tento problém existují dva protikladné náhledy:

a) První z nich žádá, aby národní nomenklatura bezvýhradně sledovala vývoj nomenklatury mezinárodní, aby se tak pojmenování rostlin blížila co nejvíce pravdě a byla aktuální.

1 O potřebě národních názvů (pro věci obecně) při výuce v obecných školách se můžeme dočíst u Komenského v jeho Velké didaktice: „... chtít učit někoho cizímu jazyku dříve, než ovládá jazyk domácí, je právě tak, jako bys chtěl učit syna jezdit na koni dříve, než umí chodit.“ a dále: „Konečně, ..., mohou děti být vedeny právě tak snadno po vnějším okruhu věcí pomocí knih, sepsaných jazykem mateřským, obsahujících názvosloví věcí. Stane-li se to, naučí se latině tím snáze, přizpůsobující pouze k věcem již známým nová pojmenování...“ (Komenský, 1657, s. 222-223)

b) Protikladnou tendencí je nijak se nesnažit o nucené přiblížení národního jmenosloví k mezinárodnímu. Důležitá by podle tohoto uvažování měla být naopak snaha o přiblížení národní terminologie k národnímu jazyku. Mezinárodní terminologie totiž především plní funkci dorozumívacích symbolů pro vědecké účely, což může ovšem vést k ortografickým nedostatkům, neprůhlednosti či jazykové nelogičnosti. Národní nomenklatura ovšem sleduje trochu odlišné cíle, jak již bylo výše uvedeno – slouží také k běžnému dorozumívání a tato funkce má pro nevědecké uživatele národního jazyka nemalý význam. Z toho vyplývá další z typických rysů národní nomenklatury: nemůže na ni být nahlíženo pouze jako na soustavu technických symbolů. (Holub, 1979, s. 20-26)

O jisté specifičnosti národní botanické nomenklatury v kontrastu k výše obecně definované vědecké terminologii svědčí přítomnost slov v jazyce běžně vnímaných jako expresivní, popřípadě evaluativní. Mezi expresivní slova bývají řazena deminutiva, kterých lze v atlasech rostlin objevit velké množství (například *chlupáček*, *pampeliška*, *řebříček*, *starček* či *mateřídouška*), stejně jako se místy objevují slova s negativním vyzněním (např. *smrdutý*). Setkat se je možné i s názvy vyjadřujícími vysloveně subjektivní hodnocení na některý rys rostliny (např. *zdobný*). (Křístek, 2017, in Nový encyklopedický slovník češtiny)

Jiný problém, se kterým se lze setkat při zkoumání národní nomenklatury, je přítomnost substantiv na místě druhových názvů. Je to důsledek vlivu binární struktury, která vyžaduje, aby v pojmenování rostliny byly obsazeny obě pozice – jak rodové, tak druhové jméno. Byla-li tedy dříve rostlina označována jménem jediným, které vycházelo z lidové mluvy a nebylo ukotveno v žádném taxonomickém systému, došlo k jeho překvalifikování na synonymní pojmenování nebo docházelo k jeho odsunu do pozice druhového jména. Jelikož se mohou dvouslovné názvy zkomponované ze dvou podstatných jmen zdát neestetické, vyvstává otázka, jak s původními jednoslovnými názvy nakládat. Zbavení se jich by nepřineslo užitek, neboť tato jména bývají pro rostlinu často velmi příznačná, jejich uchování jako jediného správného označení by však popřelo binomický systém nomenklatury. Jako vhodné řešení se proto ukazuje využití jednoslovného pojmenování jako alternativy k taxonomicky korektnímu názvu, jak ukazuje tento příklad: *topol třaslavý*, *osika*. (Holub, 1979, s. 26-27)

Lidové názvy pro rostliny nejsou řízeny žádnými vědecky nastavenými pravidly, proto dochází k případům, kdy se totéž jméno v různých regionech používá pro označení

zcela jiného rostlinného druhu, jak popisují R. Hyam a R. Pankhurst na příkladu anglického názvu *bluebell*: „Bluebell is a commonly used for the woodland plant *Hyacithoides non-scriptia*. But in Scotland, Bluebell has traditionally been used for *Campanula rotundifolia*, a plant also known as the Harebell.“ (Hyam a Pankhurst, 1995, s. ix)

3.3 Zdroje českých botanických názvů

Václav Machek (1954) uvádí, že názvy rostlin mohou být dvojího původu: lidového nebo knižního. Co se lidových názvů týče, mohly vznikat v různých dobách; některé názvy, ježto jsou součástí lexika všech slovanských národů a označují také rostliny domácí v Evropě, pocházejí z praslovanského období. Pokud existují obdobná slova i u jiných národů neslovanských, je potom možné předpokládat ještě větší stáří těchto názvů.

Většina českých jmen rostlin pochází ovšem z doby mladší než praslovanské: jejich forma se již neshoduje s názvy ostatních slovanských jazyků, a proto se řadí až k období samostatné existence českého jazyka. U těchto lidových názvů je možné si povšimnout určitých typů.

- a) Názvy vztažené ke zvířatům (např. *hadí mord*, *vlčí mák*), o nich podrobněji v kapitole 9.1.1.
- b) Názvy nesoucí křesťanskou tematiku: tyto názvy sloužily k projevení úcty k světcům, např. *slzičky P. Marie*.
- c) Názvy utvořené na základě předpokládaných magických či léčivých schopností rostliny.

(Machek, 1954, s. 8-12)

O soustavné zpracování českých názvů se až v novější době zasadil Jan Svatopluk Presl, který ke každému latinskému názvu přiřadil i ten český. Jako zdroj pro tvorbu českého názvosloví mu sloužily jiné slovanské jazyky, zároveň si však mnohdy dopomáhal vlastními novotvary, čímž výrazně ovlivnil povahu české botanické terminologie, zameziv přejímání a kalkování cizích názvů. Při vytváření názvosloví usiloval

o pojmenování jednoslovnými rodovými názvy a o jména pokud možno krátká a slovanského původu (s přihlédnutím k již přijatým a zdomácněným názvům, jež Presl radil ponechat). Rovněž také Presl nabádal, aby se žádné ze jmen rostlin nekrylo s názvem buď jiné rostliny, nebo vůbec živočicha, houby atp. Kromě toho upřednostňoval využívání již existujících starodávných jmen před neologizací. (Machek 1954, s. 13-14)

Presl představuje v oblasti botanické nomenklatury milník a mnoho jím vytvořených názvů se dodnes zachovalo a je nadále používáno. Od jeho doby již k podobně závažným zásahům do soustavy názvů nedocházelo, proto se pro účely této práce vyhneme uvádění dalších podrobností tohoto charakteru.

4 Systém třídění názvů podle motivace

Vytvoření uceleného systému třídění názvů české botanické terminologie dle jejich slovtvorné motivace je ústřední záměr této práce, v pracích některých jazykovědců se už však lze setkat s nástinem podobného třídění, popř. s vyzvednutím určité motivace. Více než o propracované modely se spíše jedná o zběžné načrtnutí nebo o ilustraci obecného jazykového jevu. Přesto považuji za vhodné uvést tyto nástiny coby součást východisek.

Miloš Dokulil pro ilustraci příznaků, na základě kterých jsou motivována pojmenování, jmenuje příklady názvů rostlin a zároveň je systematizuje. V jeho zběžném třídění můžeme objevit tyto kategorie rostlin pojmenovaných „podle některé své vlastnosti morfologické, jako podle barvy květů (např. modřenec, zlatice), podle tvarů květů (ostrožka, srdcovka, čapí nůsek), podle počtu květních plátků (např. pět'our), podle tvaru listů (šípatka, kopytník) atd., nebo podle místa, kde roste (blatouch, hořec), podle doby, kdy kvete (májovka, václavka), podle toho, k čemu se jí používá (mydlice, plicník), atd. atd.“ (Dokulil 1962, s. 106)

Václav Machek věnoval část předmluvy ke své knize *Česká a slovenská jména rostlin* lidovým názvům, u nichž rozeznává jednu oblast názvů spojenou se zvířaty. V této oblasti se setkáváme s pojmenováními, která vznikla buď na základě podobnosti rostliny (či jednoho jejího rysu) s některým typickým rysem zvířete (např. husí šlapka),

anebo byla motivována tím, že dotyčné rostliny byly považovány za podřadné, neměly praktického využití nebo byly nejedlé, ba jedovaté, a byly tudíž dobré leda pro zvířata (např. vlčí mák). U této druhé skupiny názvů již nelze objevit systém, na základě kterého byla jména zvířat k rostlinám přisuzována – soudí se, že kupříkladu had figurující v názvu vypovídá o jedovatosti, kůň, vůl nebo kráva o hrubosti či velikosti rostliny atp., ovšem u mnoha dalších případů se zdá být výběr zvířete libovolný. (Machek, 1954, s. 11)

O názvech rostlin obsahujících jméno zvířete pojednává také Zdeňka Hladká v článku *Lidové názvy rostlin se zvířecím jménem v přívlastku*; uvádí v něm další případy motivace jména rostliny zvířetem:

„Ve skupině názvů se jmény volně žijících zvířat se jako nejčastější motivace objevuje společné místo výskytu. Ve větší míře zde nacházíme případy, kdy se určité zvíře stalo motivací pro přívlastek pouze jediného rostlinného názvu. (I zde však existují výjimky, např. když bylo zvíře spojováno s typickou vlastností vyskytující se často i ve světě rostlin: had – jedovatost, myš – hebkost; když bylo považováno za reprezentanta jistého prostředí: žába, zajíc; když se stalo prototypem negativně posuzovaného zvířete, jemuž byly symbolicky přisuzovány rostliny neužitečné: vlk.)“ (Hladká, 1997, s. 123)

V témže článku se Hladká také letmo dotkne motivačních příznaků názvů rostlin: „Podoba, užití, místo a čas výskytu rostlin jsou také nejčastějšími motivacemi těchto názvů (*aksamitník, vředový janek, žabí kvítí, májík*).“ (Hladká, 1997, s. 119)

Postřehy týkající se vztahu lidových názvů a pojmenovávané skutečnosti se nacházejí také v knize *Naše rostliny v lékařství*, kde se v úvodu můžeme dočíst o některých specifikách jmen léčivých a čarovných rostlin: léčivé a blahodárné byliny byly nazývány krásnými, poetickými jmény, kdežto rostliny hořké, nelibé chuti označovaly názvy s nádechem trpkosti. Vysloveně jedovaté a nebezpečné rostliny byly nazývány výstražně, až hanlivě.

Autoři knihy si všímají především účinků rostliny, a proto vytyčují skupiny názvů, do nichž se promítly nemoci a části těla, které dané rostliny léčí (např. *jaterník, plicník, srdečník* apod.). Další kategorií v jejich pojetí je skupina názvů svázaná se zvířecím totemismem. Uvádí zde názvy jako *hadí mlíčí, psí jazyk, zaječí očko* atd. Dále poukazují

na středověká jména vytvořená pro uctění bohů a hrdinů, podobně jako názvy vycházející z křesťanské mytologie (např. *archangelika*). (Korbelář a kol., 1973, s. 19)

Částečně se ještě dotýká našeho tématu článek na webu botany.cz, v němž autor příspěvku Ladislav Hoskovec mimo jiné uvádí – ve snaze dopátrat, jaké květiny trhala pohádková Karkulka – jména rostlin odvozená od slova vlk. Jeho postřeh, že „...po vlčích nazvané rostliny jsou většinou jedovaté. Nicméně všechny jedy také léčí, záleží jen na tom, kdo a jak je nemocnému dává.“ nám může posloužit jako příklad názvů motivovaných vlastností, respektive účinkem byliny. (Hoskovec, 2014)

5 Metodika práce

Hlavním výchozím bodem pro tuto práci je bezesporu analýza dat získaných z atlasu rostlin Miloše Deyla a Květoslava Híška *Naše Květiny* (1973), jejichž záběr činí tři čeledi: hvězdnicovitých, miříkovitých a hluchavkovitých, celkový počet zpracovaných názvů činí asi 86 rodových a 150 druhových, přičemž mnohé z dotyčných rostlin mají rovněž své alternativní, lidové názvy, jimž se tato práce ovšem soustavněji nevěnuje. Pro výběr právě těchto tří čeledí mne vedly tyto pohnutky: 1. čeleď hvězdnicovitých nabízí největší počet zástupců ze všech, přičemž disponuje distinktivními znaky, jež dávají tušit dobrý zdroj názvů motivovaných vzhledem; 2. čeledi miříkovitých a hluchavkovitých v sobě zahrnují velké množství kulturně využívaných rostlin, léčivek i druhů jedovatých, a proto představují pro člověka oblast, s níž byl a je stále velice dobře obeznámen, z čehož pro nás plyne i jistý osobitý charakter terminologie.

Samotná analýza dat bude spočívat ve zjištění etymologického původu názvu (je-li znám), následně bude tento název zařazen do některé z kategorií podle toho, jakým znakem je motivován. U názvů, jež nevyžadují etymologické ověření (např. druhové názvy typu *luční, hajní, chlupatý* atp.) bude zařazení do kategorie provedeno okamžitě.

Výběr říše rostlin vychází z osobních preferencí, ovšem lze předpokládat, že nastínění principů motivace názvů rostlin by nedoznalo zásadnějších změn při aplikování na říši hub, ba zvířat.

6 Omezení a nedostatky

Dlužno si ovšem přiznat, že daný vzorek názvů má vzhledem ke své eklektičnosti svá omezení, z toho důvodu je nutné počítat i s možnými (a snad i očekávanými) nepřesnostmi a nedostatky v závěrech a strukturách, o něž se budeme zde snažit. Je tudíž možné, že tato práce nebude schopná postihnout v plnosti všechny motivační principy botanické terminologie, popřípadě nebude vybraný vzorek názvů rostlin stačit na to, aby poskytl příklad k motivačnímu modelu, jehož existence bude ovšem

oprávněně předpokládána. V takovém případě – bude-li to nutné – se pokusíme nalézt podklad v některé jiné čeledi rostlin, popřípadě v jiné říši.

Vzhledem k tomu, že jedním ze základních kamenů, na nichž stojí analýza názvů rostlin, je obeznámenost s etymologickým původem názvů, lze s jistotou očekávat, že určité množství jmen bude významově neproniknutelných, a tudíž se tyto případy do vzorku názvů započítají jako nevyhnutelné ztráty, jelikož nebudou moci figurovat jako podklady pro ten či onen motivační model. Na druhou stranu se lze přesto na etymologicky nejasné názvy dívat jako na cenné informátory např. o starobylosti jejich původu.

7 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka, na jejímž základě je postavena tato práce, se týká slovtvorné motivace botanické nomenklatury. Můžeme se tedy ptát: podle čeho jsou pojmenovávány rostliny? Jinak řečeno, je možné vysledovat opakující se schémata, jež by bylo možné v obecnosti postihnout a zpřehlednit tak ono množství botanických názvů z pohledu lingvistického?

Z této hlavní výzkumné otázky se odvíjí několik dalších, které jsou již specializovanějšího rázu. Za předpokladu, že hledaný systém v pojmenovávání rostlin existuje, bude nás dále zajímat, do jaké míry je vymežitelný, zda a jaké případné nedostatky takové třídění může mít, a zaměříme se rovněž na otázku produktivity motivačních modelů, při jejímž zkoumání nás bude zajímat, jaké motivační modely jsou v botanické nomenklatuře nejhojněji využívány (jsou-li takové).

S produktivitou velmi úzce souvisí zhodnocení vybraných čeledí rostlin z hlediska zastoupení motivačních modelů, stejně tak jako porovnání rodových a druhových jmen z téhož pohledu, a proto i těmto problémům se tato práce bude věnovat.

Do určité míry je v intencích této práce navázat na již existující systémy třídění názvů, rozšířit je a popřípadě, jestliže se tato práce ve svém pojetí nějak bude od oněch zmíněných lišit, nalézt podstatu jejich vzájemného vztahu.

Námětem této práce je konečně ještě otázka, do jakého stupně příznaky určující výslednou podobu názvu vycházejí z podstaty rostliny samotné, a naopak nakolik čerpají ze skutečností dotyčnou bylinu přesahující či zcela míjející. To znamená, že nás budou zajímat případy, ve kterých při procesu pojmenování rostlin docházelo k přisouzení takových názvů, které se přímo netýkaly reálného znaku rostliny.

8 Klasifikace na základě slovtvorné motivace

8.1 Úvod

Hlavní snahou při provádění analýzy bylo nalezení co nejobecnějších a v hierarchii nejvýše postavených motivačních principů. Můžeme je považovat za hlavní či základní motivační principy, v textu níže o nich bývá referováno často také jako o (motivačních) kategoriích. Těchto základních kategorií bylo objeveno sedm, z nichž některé jsou početnější než jiné. Právě u oněch kategorií s vyšším zastoupením názvů (tedy u nejproduktivnějších motivačních principů) lze zpravidla sestoupit v klasifikaci o úroveň níže, rozeznáváme potom tedy jednotlivé podtypy. Ani zde nemusí v některých případech větvení končit: i v rámci jednoho podtypu je možné je dále konkretizovat skupiny jmen na podtypy druhého stupně, ačkoli se už v takovém případě blížíme k hranici teoretických úvah a předpokladů, které už nemusí být zaručeně vždy podložené analyzovanými názvy.

Pro přiblížení takto obecně nastíněné struktury klasifikace uveďme konkrétní příklad: jednou z hlavních motivačních kategorií je motivace vzhledem rostliny. Jedná se o velmi početnou skupinu názvů, v níž se zároveň tyto názvy shlukují do menších celků. Jedním z takových celků je podtyp obsahující názvy motivované tvarem, uvnitř kterého lze dále nacházet menší uskupení jmen na základě části rostliny, jíž se týkají (tedy například tvaru listu). Je to právě v tomto bodě, kdy se naše systemizace vzdaluje od pevné opory ve vzorku názvů, jelikož tento nemusí nabídnout příklad pro každou část rostliny. Uchýlením se k logické úvaze je přesto možné formulovat předpoklad, že lze očekávat jednotlivé podtypy (tohoto druhého stupně) pro všechny hlavní rostlinné části, jako je stonek, kořen, květ, plod nebo už zmíněný list.

S jistými obměnami a specifiky se výše uvedená struktura ve své obecnosti odráží i v dalších hlavních kategoriích. Popsány jsou ale jen do té míry, do jaké je výchozí vzorek názvů schopný zajistit dostatečnou oporu, proto u málo zastoupených kategorií může další členění zcela chybět.

Přiřazení jednotlivých názvů ke kategoriím je založeno na etymologickém výkladu v Machkově *Českých a slovenských jménech rostlin* (1954), u případů přiřazení, které čerpají z jiného zdroje, je tento zdroj uveden.

8.2 Názvy motivované vzhledem

Vzhled rostliny je pravděpodobně nejčastějším faktorem ovlivňujícím pojmenování rostliny, majícím větší zastoupení mezi druhovými názvy než rodovými. V obou případech lze rozeznat hned několik kategorií, které napomůžou konkretizovat ten či onen rys, jenž posloužil jako rozhodující při nomenklatuře.

8.2.1 Barva

U rodových názvů byly objeveny případy, u nichž se barva vztahuje ke květům (např. *zlatobýl*, *černohlávek*, *zlatovlásek*), ale také k jiným částem květiny (např. *bělolist*, *bělotrn*, *šedivka*, *sadec*², *černobýl*).

Vzhledem k povaze shodných přívlasků mívají druhové názvy formu jednoduchého (nesloženého) přídavného jména označujícího příslušnou barvu. Pro ukázkou můžeme jmenovat názvy (devětsil) *bílý*, (havez) *bělostná*, (chrpa) *modrá*, (jestřábník) *rudokvětý/ oranžový*, (věsenka) *nachová* nebo (hluchavka) *žlutá*. Až na výjimky (*šedivka černá*, *pcháč šedý*) je z výchozího vzorku patrné, že většina druhových názvů se váže k barvě květů, a nikoli k jiným znakům rostliny, jak tomu je v případě rodových jmen.

Byť druhové názvy (bolehlav) *blamatý*³ a (hluchavka) *skvrnitá* nevypovídají ve své podstatě nic o konkrétní barvě, pro svou blízkost této kategorii se zdá být příhodné zahrnout je právě sem.

2 Jméno *sadec* vychází ze slova *szady*, tedy šedý. (Machek, 1954, s. 236)

3 Název *blamatý*, alternativně *plamaj*, znamená skvrnitý (SSJČ, 2011, [online])

8.2.2 Tvar

Je-li výrazným znakem rostliny tvar některé její části, promítla se tato skutečnost do jejího pojmenování. Takový výrazný znak může být pravděpodobně přítomný v jakékoli z částí květiny, o čemž svědčí různorodost jmen: u názvů *dvouzubec*, *kozí brada*, *starček* nebo *řepěň* se zohlednila podoba semen, názvy *srpek*, *konopáč* či *karbinec* vypovídají o tvaru listů, název *máčka*⁴ se vztahuje ke květenství a můžeme se setkat i s motivací tvarem lodyhy, což je případ *haluchy*.

Velmi podobná situace je i u druhových názvů, jež byly motivovány tvary rozličných částí květin. Jsou to např. názvy (bodlák) *kadeřavý*, (dvouzubec) *trojdílný* nebo (pcháč) *různoлистý*, které se vztahují k podobě listů; (radyk) *prutnatý*, motivovaný vzhledem stonku; (kopretina) *chocholičnatá*, (bodlák) *nicí*, (bělotrn) *kulatohlavý* či (tetlucha) *kozí pysk* mající vztah k podobě květu či květenství.

8.2.3 Velikost

Rovněž i velikost rostliny či některé její části může být natolik nápadná či důležitá pro rozpoznání, že posloužila jako zdroj pojmenování. Tento rys se reflektuje především v přívlastcích (tedy v druhových jménech), uveďme pro příklad tyto: (bělolist) *nejmenší*, (hadí mord) *nízký*, (kozí brada) *větší*, (lopuch) *větší/menší*, (pěťour) *malokvětý*. Je patrné, a to především v případě názvů v komparativu, že rozlišovací funkce zde hraje zásadní roli – k rozlišení dvou druhů téhož rodu *lopuch* slouží jako hlavní indikátor přívlastek *větší/menší*.

4 *Máčka*, původně krátce *mačka*, odkazuje k tvaru okolíků, které připomínají železa nastražená k lapení zloděje nebo lodní kotvu, jíž se říká také právě tímto jménem. Částečně je tento název motivován vlastností, kde svou roli může hrát i odkaz ke kočce (jinak dříve také *mačka*): „... její okolíky, opatřené dlouhými ostny, (se) také lehce zabodnou do čehokoli a jen nesnadno se dají odstranit, zrovna tak jako drápy kočičí nebo jako ona železa.“ (Machek, 1954, s. 155)

8.2.4 Počet

I číselný údaj vyjadřující charakteristický znak rostliny může nabídnout zdroj pojmenování, jak je tomu v případě *pěťoura* (číslo pět se vztahuje k počtu okvětních lístků) nebo *dvouzubce*, který sice již byl zařazen mezi rostliny s názvem motivovaným tvarem, zde však dochází ke krytí znaků – tvaru a počtu. Podobně je tomu v druhovém názvu téže rostliny: d. *trojdílný*. Jiným příkladem druhového názvu může být ještě např. (prasetník) *jednoúborný*.

8.2.5 Jiný charakteristický znak

Jestliže byl rostlině přidělen název na základě nějakého charakteristického znaku, jímž se vyznačuje nebo zřetelně odlišuje od jiných rostlin (a zároveň znaku, který nelze spojit s barvou, tvarem, velikostí nebo počtem), byl zařazen do této, svým způsobem velice vágní a obecné kategorie. Kupříkladu u rodového názvu *ostropes* stála u zrodu jména patrně přítomnost trnů, respektive celkový ježatý vzhled rostliny, název rozpuč odkazuje k vzhledu oddenku. U jmen *pampeliška* a *pupava* se pro pojmenování stal rozhodující vzhled květiny po vypadání či odfouknutí nažek. (Machek 1954) Z druhových názvů jsou charakteristickým vzhledovým rysem inspirovány názvy (pcháč) *bezlodyžný*, (prasetník) *kořenatý* nebo (lopuch) *pavučinatý*.

8.2.6 Vzhled spojený s hmatovým vjemem

Blízko k předchozí kategorii mají názvy motivované rovněž charakteristickým vzhledem květiny, ale v tomto případě navíc rozšířeným o další smyslový vjem, hmat. Zde se střetáváme s problémem přesného vymezení – není možné jednoznačně stanovit, který název byl ovlivněn hmatovou a který vizuální stránkou, neboť se zdá, že v každém případě se při vybírání názvu mohly jako určující zapojit oba smysly. Lze předpokládat, že u názvů (mléč) *hladký/drsný* rozhodoval primárně hmat, podobně jako u slova *pcháč*, *oset* a případně i *bodlák*; u jmen (pampeliška) *srstnatá*, (pěťour) *brvitý/srstnatý*,

(krabilice) *chlupatá*, nebo (jestřábík) *chlupáček* zase pravděpodobně hrál hlavní roli zrak – toto hodnocení se však může zdát velmi subjektivní.

8.2.7 Podobnost

Některá jména květin představují slova popisující vzhled rostliny, aniž by ho připodobňovaly k nějakému předmětu, jiné rostlině, zvířeti apod. Velká část názvů však k vystižení daného znaku rostliny využívá paralely k jiné skutečnosti, a to za využití vnější podobnosti. Nabízí se tak otázka, do jaké míry je právě existence podobnosti určující pro motivaci názvu a je-li dokonce možné považovat podobnost jako jeden z motivačních principů.

Pro příklad můžeme uvést název *řebříček*, který byl rostlině přidělen na základě podoby jejích listů předmětu, jímž je žebřík, přesněji řečeno ostrev, tedy žebřík s jediným ráhnem uprostřed (Machek 1954, s. 245). Otázkou je, zda nápad pojmenovat tuto květinu právě takto vyvolal onen tvar listu, nebo naopak existence souvislosti mezi vzhledem předmětu a vzhledem listu, tzn. zda náhodou ono rozpoznání důvěrně známého předmětu ve tvaru listu nebylo tou pravou motivací. Pokud by tomu bylo tak, museli bychom pozměnit status některých dosud vymezených kategorií motivačních principů a degradovat je na pouhé podtypy určující, jaká část rostliny byla shledána podobnou, zatímco podobnost by musela být uvedena jako hlavní motivační princip.

Například přívlastky *vrbolistý* nebo *kmínolistý* by mohly být přiřazeny k názvům motivovaným tvarem listů. Stejně tak by však mohly být zařazeny do nové kategorie „podobnost“ a tvar listů by se tak stal podtypem „podobnost na základě tvaru listů“.

Jiným příkladem může být název *starček*, který upomíná na podobnost ochmýřených nažek vlasům starého člověka. Tento název však již byl zahrnut v kategorii jmen motivovaných tvarem, konkrétně tvarem semen. Nicméně i tento případ odpovídá pojetí podobnosti jako motivačního modelu.

Oba výše uvedené příklady jsou v zásadě postaveny na stejném principu, přece se ale v něčem liší: zatímco v prvním z nich je vzhled rostliny usouvztažněn s jinou rostlinou, v druhém případě jde o vztah podobnosti ve své podstatě se zcela odlišným subjektem

a je metaforický. Proto se zde nabízí východisko z tohoto problému: poněvadž systémové zavedení nadřazené kategorie podobnosti by poněkud zkomplikovalo celou soustavu názvů (bylo by nutné zavést dvojí sadu potenciálních podtypů, jako např. tvar listu, plodů, stonku atp., nepočítaje s tím, že by se tak povážlivě zvýšil počet nezařaditelných jmen pro svůj méně jasný původ), navrhuji zavést kategorii podobnosti na stejné úrovni s ostatními, do níž by byly zařazeny pouze názvy přímo se vztahující k jiné rostlině, neboť v takových případech bývá vztah podobnosti nejpevnější a je často pocítován i synchronně (*starček* × *heřmánkovec*). Přesto je nutné nadále brát v úvahu podobnost jako rozhodující a pravděpodobně i primární faktor při vytváření názvů patřící do oné druhé skupiny (*řebříček* apod.).

Do kategorie názvů dominantně motivovaných podobností by tedy mohla být zahrnuta jména *podbělice*, *heřmánkovec*, *kapustka*, *tetlucha*, *konopáč* či *konopice*, z druhových potom (oman) *vrbolistý* (olešník) *kmínolistý*, (hořčík) *jestřábníkovitý*, (radyk) *sítinovitý* nebo (starček) *barborkolistý*.

8.3 Názvy motivované vlastností

Kategorie zahrnující názvy motivované nějakou vlastností rostliny je rovněž velmi různorodá, a to už z toho důvodu, že za vlastnost rostliny je pro naše účely pokládán nějaký vnitřní znak, patřící spíše k aktivním projevům rostliny, nikoli tedy k jejím statickým znakům, jakým je např. vzhled. Přesto i zde se nezbavíme častého váhání, zda daný znak nelze chápat spíše jako součást vzhledu.

Těžce zařaditelným může být kupříkladu jméno *hluchavka*, vzniknuvší univerbizací z dvouslovného názvu *hluchá kopřiva*. Lze v tomto případě hovořit o dvojí motivaci: jednou z nich je podobnost s jinou rostlinou, tento vztah je však narušen rozdílem ve vlastnostech obou rostlin, z čehož vychází motivace druhá. Výsledný název zní *hluchavka*, z čehož lze usuzovat, že nepřítomnost vlastnosti typické pro kopřivy je nejen hlavní rozlišovací znak tohoto rodu rostlin (alespoň z pohledu lidového), ale zároveň hlavní motivací.

Kromě některých specifičtějších vlastností, jako je např. **hojnost medu** v květech, jež dala vzniknout názvu *medovník*, nebo **princip reprodukce rostliny**, k níž odkazuje

druhový název (kociánek) *dvoudomý* (podobně kopřiva *dvoudomá*), lze rozeznat několik charakteristických motivačních kategorií:

8.3.1 Motivace přítomností mléka

Produkce šťávy (mléka) při poranění těla rostliny posloužila jako charakteristický znak pro pojmenování hned několika rostlin z čeledi hvězdnicovitých (pro niž je tato vlastnost typická): jsou to názvy *locika*, *mléčka*, *mléč* či *mléčivec*.

8.3.2 Motivace vlastností růstu nebo pohybem

Některé květiny se vyznačují charakteristickým růstem, často plazením se nebo oplétáním, kterýžto fakt zaznamenaly názvy *popenec* (popíná se) anebo – pro ilustraci, avšak nevycházející z našeho vzorku názvů – *opletník*, z druhových jmen lze uvést (zběhovce) *plazivého* nebo (chmel) *otáčivý*. Zvláštním případem je druhové jméno lociky: *kompasová*. Podobu jejího názvu ovlivnilo rozmístění listů, které ukazují přibližně severojižní směr (Hrouda, 2018, s. 798).

Pravděpodobně nejznámější rostlinou, u níž je pozorován pohyb – otáčení za zdrojem světla – je *slunečnice*, jež nese své jméno právě díky této vlastnosti, byť v tomto případě by bylo možné hovořit o vícenásobné motivaci, poněvadž také její vzhled je do jisté míry v souladu s pojmenováním.

Za zmínku stojí, že některé ze zde uvedených názvů by snadno našly své místo i mezi názvy motivovanými vzhledem, neboť to, že se rostlina plazí po zemi, je možné zcela zodpovědně vyhodnotit také zrakem, a proto při motivaci hraje roli i vizuální stránka rostliny. O podobně nejasných případech a prolínání motivací je dále kapitola 9.1.

8.3.3 Motivace vůní

Vůně jako charakteristický znak je přítomná u velkého množství rostlin, avšak jen u některých vyústila její přítomnost (nebo naopak nepřítomnost) v samotnou motivaci

názvu. Ze vzorku názvů je odkaz k vůni rostliny zřetelný u dvou druhových názvů: (rmen) *smrdutý* a (heřmánkovec) *nevonný*, přičemž druhý z jmenovaných představuje případ, kdy postrádání znaku je znakem rozlišovacím (ve srovnání s rostlinou příbuznou, zde s heřmánkem).

8.3.4 Motivace chutí

Velmi podobný případ jako motivace vůní je i motivace chutí rostliny nebo její části, lze ji ilustrovat na rodových jménech *hořčík*, méně určitě *bršlice*⁵, jejichž etymologie není zcela průzračná.

8.3.5 Motivace účinkem

Podle toho, jaký mají rostliny účinek, zpravidla po požití či jiném aplikování, na člověka a jeho zdraví, popř. na živočichy, bylo by lze jejich názvy ještě alternativně roztrždit na účinky blahodárné a škodlivé. Takové dělení je nutno ovšem brát s jistým nadhledem, neboť ne u všech názvů je patrné takové zabarvení. Přesto, pro přehlednost, můžeme označit jména *dobromysl*, *srdečník*, *šalvěj* nebo *čistec* za motivovaná člověku prospěšným účinkem, kdežto za přímo varovné názvy lze považovat rodové *bolehlav* nebo *oman* a druhové (krabilice) *mámivá* či (rozpuk) *jízlivý*. Mezi další názvy vycházející z účinku bychom mohli zařadit ještě druhové jméno (šanta) *kočičí*, vztahující se k omamnému působení na kočky.

8.3.6 Motivace využitím

Blízko k předchozí kategorii má motivační model spojený s využitím některé vlastnosti rostliny, což také často vychází z účinků, jimiž se daná rostliny projevuje. Mezi druhovými názvy se setkáváme s obecným charakterizováním využití byliny přívlastkem *lékařský* nebo *barvířský*. Z našeho vzorku jsou představiteli těchto skupin

⁵ Tento název je pravděpodobně od základu *brsk-*, který označuje trpkou nebo hořkou chuť. (Machek, 1954, s. 166)

názvů pouze rostliny smetánka *lékařská* a srpek *barvířský*, ovšem napříč různými čeleděmi je možné nalézt indikaci léčivosti rostliny v druhovém názvu také např. u kostivalu, kozlíku, světlíku nebo levandule, o využití rostliny k barvení zase svědčí přívlastky rostlin, jako je světlíce, mořena nebo boryt.

Další názvy rostlin již sdělují bližší informace ohledně využívané vlastnosti: rodové *kamzičník* se dle všeho vztahuje k jeho oblíbenosti jako potrava kamzíků (Machek, 1954), podobně jako *prasetník* pro prasata, o využití k jídlu patrně hovoří i název *pastinák*; jako léčivých rostlin se využívalo (omanu) *hnidáku* a (starčku) *přímětníku*, každý z názvů vystihuje konkrétní onemocnění, jež lze touto rostlinou léčit.

Mnohá z uvedených jmen jsou lidového původu, a tedy i vlastnosti rostlinám přisuzované vychází ze zkušenosti lidové, ovšem také z lidových pověr. Tyto pověry nemusí mít nic společného se skutečnými schopnostmi a vlastnostmi květin, čímž se nabízí zavést motivační kategorii vyhrazenou pro tyto názvy.

8.4 Názvy vycházející z lidových pověr

Již v předchozí kapitole léčivé účinky některých rostlin, na jejichž základě vzniklo samotné pojmenování, nejsou zřejmě podloženy účinky skutečnými, stejně jako mnohé další přisuzované vlastnosti nemusí odpovídat reálnému stavu věcí. Ukázkovým příkladem může posloužit pojmenování vícera květin *lomikámen*. Určujícím pro takové pojmenování byl růst rostliny ve skalních puklinách, přičemž to byla – z dnešního pohledu nečekaně – rostlina, jíž bylo přisuzováno vytvoření oné pukliny. Takovým způsobem nabylo v lidových pověrách hned několik bylin magické nebo léčivé moci (podobně je tomu u rostlin majících žluté mléko, díky čemuž byly využívány proti žloutence). (Machek, 1954, s. 12)

8.4.1 Motivace na základě magických a léčivých vlastností rostlin

Do názvů rostlin, jimž byla přisuzována čarovná moc, se v některých případech promítla magická čísla, jako je tomu např. u jména *devětsil*, o jistém magickém významu také hovoří název *sedmikráska*.

Významnou magickou bylinou je *bedrník*, jehož jméno se vztahuje k plodnosti, za jejíž sídlo byla považována právě bedra. Jméno *čistec* zase pochází z vnímání této rostliny jako čisté, schopné čistit a hojit. Sílu rostliny zdolat hady prozrazuje název *hadí mord*, kteréžto jméno se může také vztahovat k podobě kořenu, připomínajícího černého hada. Název *vratič* původně vznikl pravděpodobně z víry, že dotyčná květina zajistí člověku šťastný návrat domů.

Je zřetelné, že těchto několik příkladů lidové motivovanosti svědčí o velké rozrůzněnosti připisovaných vlastností a mocí, a proto je – a to i vzhledem k omezenému vzorku názvů – poměrně nesnadné určit jasně ohraničené motivační modely. Z toho důvodu bude k ostatním názvům spadajícím do této kategorie přistupováno spíše individuálně, bez striktního zařazení do nějakého motivačního modelu.

Následující jména rostlin se od předchozích jmen, motivovaných magickou vlastností byliny, odlišují tím, že jejím nositelům čarovná moc není připisována, přesto se k jejich vzniku vážou rozličné domněnky nebo pověry, popř. metaforické obrazy. Tak např. *čekanka* nebo *čekánek* obdržely svá pojmenování, jelikož rostou podél cest. Takto vznikla metafora k osobě čekající u cesty na někoho. Název *jestřábník* se nejspíše vztahuje buď k místu výskytu (roste na místech, kde žijí jestřábi), anebo vznikl na základě pověry, že si jestřábi šťávou této rostliny potírají a čistí oči. Názvy rostlin mohly rovněž vzniknout ve spojitosti s pranostikou, jak tomu je kupříkladu u jména *chudobka*, jež věštila svou hojností na jaře neúrodný rok.

8.4.2 Otázka potřeby kategorie motivace lidovými pověrami

Nabízí se otázka, zda by se výše představená systemizace motivačních principů obešla bez kategorie motivace vycházející z lidových pověr. V době, kdy názvy takto nálepkované vznikly, o kouzelné či léčivé moci rostliny se nepochybovalo, z čehož vyplývá, že kdyby tehdy hypoteticky vznikla systemizace podobná té naší, kategorii lidových pověr bychom nenašli – místo ní by nabyla na objemu kategorie názvů motivovaných vlastností rostliny. Napětí, které vzniká mezi těmito dvěma skupinami názvů v našem případě, je dáno pozměněným a stále se měnícím pohledem na svět, který se dnes opírá především o vědecké zkoumání. Jeho zásahem se do určitého stupně podařilo odhalit případy, kdy rostlinám přisuzované atributy stály na mylných základech. Právě tyto názvy byly zařazeny do kategorie názvů čerpajících z lidových pověr. Problém nastává ovšem v případech, kdy se současné vědě dosud nepodařilo s jistotou vlastnost rostlině přisuzovanou potvrdit, nebo naopak popřít. Princip takového zkoumání je v *Našich rostlinách v lékařství* popsán následovně:

„Vědecká terapie zužuje dnes užití léčivých rostlin tím, že prošetří mechanismus jejich účinku, a jestliže pozná, že lidové použití je nesprávné, upouští od rostlinného materiálu.“ (Korbelář a kol., 1973, s. 20)

V této práci bylo přistoupeno k tomuto problému ze současného vědeckého pohledu, a proto v naší systemizaci kategorie lidových pověr figuruje. Chtěli-li bychom ale odhalit skutečnou motivaci dotyčných názvů, museli bychom přijmout dřívější chápání světa a přiznat – použijeme-li konkrétní příklad – výše zmíněnému lomikameni schopnost lámat kámen, byť v takovém případě dnes zřetelně vnímané absurditu a nelogičnost této představy.

8.5 Motivace na základě místa výskytu

Do této kategorie spadá velké množství názvů, a to z naprosté většiny druhových. Z rodových názvů sem lze zařadit jména *jestřábník* a *prasetník*, ovšem s tím, že jejich původ má ještě jiné možné vysvětlení (viz výše). Jsou-li tato jména motivována místem výskytu, pak v tom smyslu, že dotyčné rostliny rostou na místech, kde se zdržují také zvířata, na něž odkazují názvy.

Uvnitř kategorie výskytu se nabízí rozlišit dva hlavní podtypy:

8.5.1 Názvy motivované biotopem

Charakteristické prostředí růstu rostlin bývá často zohledněné v druhovém názvu a nezřídka také funguje jako rozlišovací znak v rámci téhož rodu. Existuje tak celá plejáda rostlin s přívlastkem *lesní* (jestřábník, protěž děhel, kerblík...), *polní*, popř. *rolní* (chrpa, mléč, máčka, konopice...), *ladní* (pelyněk, máčka), *horský* (chrpa, mléčivec), *chlumní* (hvězdnice, chrpa, prha), *luční* (chrpa, oman, šalvěj); dále se lze setkat s názvy (pcháč) *bahenní* a *potoční*, (protěž) *bažinná/močálová*, (máta) *vodní* nebo (šalvěj) *hajní*.

8.5.2 Názvy motivované geografickou polohou

U některých názvů se uplatnilo geografické zasazení rostliny do pohoří, státu, světadílu atp. Častým přívlastkem je *alpský*, vztahující rostlinu k pohoří; figuruje u rostlin hvězdnice, mléčivec, podbělice (též *alpinská*) nebo protěž. Se jménem řeky je spjata chrpa *porýnská*. Název státu se objevuje u kamzičnicku *rakouského*, turanu *kanadského* či omanu *britského*. Konečně do prostoru Evropy jsou zasazeny názvy karbinec *evropský* a žindava *evropská*.

8.6 Motivace období růstu/květu rostliny

Drobná část analyzovaných názvů se vyznačuje spojitostí s obdobím růstu květiny, popř. s dobou květu. Toto se dotýká druhových názvů (pampeliška) *podzimní* a (mateřídouška) *časná* a (škarda) *ozimá/dvouletá*. Pro uvedení příkladu rodového jména je nutné zabrousit do jiných rostlinných čeledí, a tak pro úplnost uveďme jméno *prvosěnka*, jež odkazuje k časnému růstu rostliny, nepatřící však do výchozího vzorku názvů.

8.7 Motivace vycházející z vnější charakteristiky

K pojmenování rostlin nemusely vždy posloužit přímo znaky vlastní dané rostlině; pro výběr jména mohla hrát roli naopak skutečnost mající s květinou ryze vnější souvislost. Do názvů se tak promítlo například lidské zhodnocení rostlinného druhu jako běžného, tedy *obecného*. O původnosti byliny svědčí přídomek *cizí*, jenž může v případě heřmánku stát v určité opozici k názvu *pravý*, který zase poukazuje na skutečnost, že právě tato rostlina je tou původní, mající hledané účinky. O tom, že se do procesu pojmenování zapojily vnější hodnotící složky, svědčí také druhové názvy (kozí brada) *pochybná* a (locika) *planá*.

Pro rozšíření této kategorie o další názvy je nutné opustit výchozí vzorek: existuje řada jmen, která byla už zmíněna v souvislosti s rostlinami nazvanými podle zvířete (viz kapitola 3.3), u nichž nalézáme podobný fenomén jako u přívlastků *obecný* či *cizí*. Jedná se o případy, kde k přisouzení jména zvířete rostlině došlo z důvodu vnímání rostliny jako pro člověka neužitečné, tedy vhodné lada pro zvířata. Mezi takové názvy by mohla patřit skupina názvů zasvěcená vlkovi, kteréžto zvíře představuje v našich podmínkách obecně nevídaného zástupce fauny (Hladká, 1997, s. 123). Například můžeme uvést rostliny *mák vlčí* nebo *vlčí bob*.

Do této kategorie bychom mohli zařadit mnohem více názvů, než jich je zde uvedeno nyní: už výše zavedená kategorie využití pojímá mnoho jmen, jejichž motivace vychází z vnější charakteristiky, jsou to např.: *kamzičník*, *prasetník* či *pastinák*. Tyto názvy hovoří o využití rostlin jako stravy, podobně jako je tomu u *vlčího máku*. Nejednoznačnosti klasifikování takových názvů je dále věnována kapitola 9.2.

8.8 Motivace osobností

Podobně jako u předchozí kategorie názvy motivované osobností nevycházejí ze znaku vlastní rostlině. Tato jména slouží především k honorování člověka, zpravidla spjatého s botanickým prostředím. V našem vzorku se nachází dva případy druhových názvů ve formě neshodného přívlastku, nesoucí jména botaniků: (chrpa) *Triumfettiho* a (starček) *Fuchsův*.

Do této kategorie by rovněž patřily názvy zasvěcené bohům, světcům nebo mytologickým hrdinům. Tím, že se ani jedno z takových jmen ve výchozím vzorku nenachází, uvádíme zde pro ilustraci příklady z jiných čeledí: *vousy sv. Ivana* či *slzičky P. Marie*.

8.9 Nejasná motivace

Z převážně systemizačních důvodů je zde utvořena kategorie věnovaná názvům, jejichž motivace, způsob vzniku či význam není znám. Zdá se být nepříliš opodstatněné uvést všechny názvy vzorku sem zařaditelné, přesto je nutné přiznat, že nedohledatelnost slovotvorné motivace činí z dotyčných názvů svým způsobem rovněž charakteristickou skupinu.

Porovnáme-li například rodová a druhová jména, vychází najevo, že problém s určením motivace se týká – až na nepatrné výjimky – výhradně rodových názvů. K nim možno započítat také substantivní druhové názvy, vycházející původně ze synonymních lidových jmen rostlin. Takový zřetelný nepoměr se však nejeví nijak záhadně, neboť adjektivní druhové názvy jsou zpravidla relativně mladé, kdežto na místě rodových názvů (popřípadě, jak již bylo výše řečeno, substantivních druhových názvů) se dnes nezdá nacházet slova vzniknuvší už v praslovanském, ba indoevropském období. Právě u nich bývá určení motivace velmi komplikované a mnohdy neproveditelné. Jedná se o jména rostlin, jejichž význam byl (a dosud u mnohých stále je) nějak kulturně důležitý, čehož důsledkem je, že zvýšená pozornost věnovaná těmto druhům vyvolala potřebu jejich pojmenování již v takto vzdálené době.

9 Poznámky ke klasifikaci

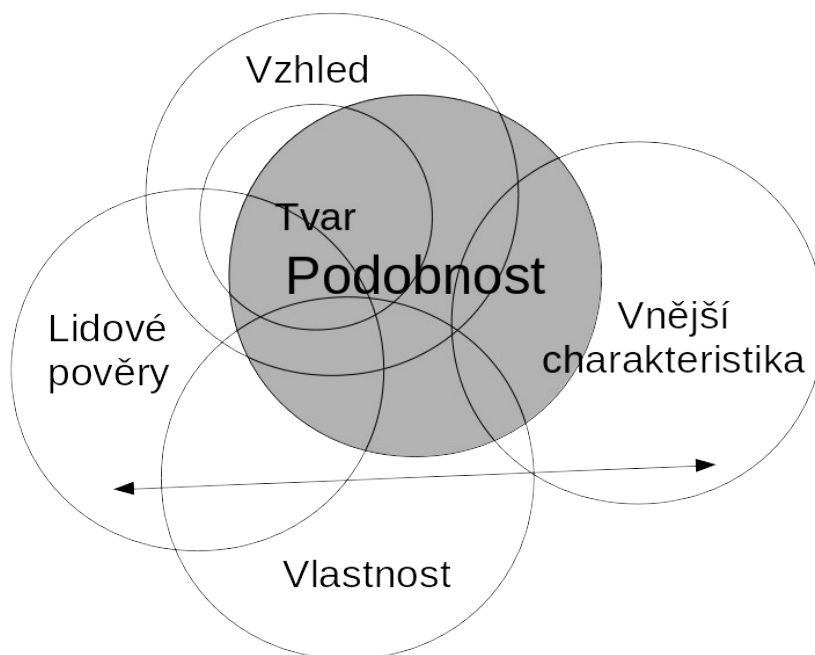
9.1 Prolínání kategorií

Výše uvedené kategorie, byť stále do jisté míry nepříliš vyhraněné, vyvolávají svým vymezením sporné otázky. Vytvoření nepropustných hranic mezi skupinami názvů by zapříčinilo nutné odchylky od skutečného stavu věcí, a z toho důvodu není možné vnímat tyto celky izolovaně. Mnohem příhodnější se tak v našem případě zdá například srovnání – velice volné – s vesmírnými objekty: tyto jsou navzájem ovlivňovány gravitací, a to v závislosti (nejen) na společné vzdálenosti. Podobně představíme-li si každou z kategorií jako hvězdokupu, v níž každá z hvězd znamená jeden název rostliny, rozvine se nám před očima celé spektrum vztahů, jež je nutno při systemizaci brát v úvahu. V první řadě můžeme uvnitř oné „hvězdokupy“ najít jakési gravitační jádro, jímž je přesné vytyčení motivačního modelu, a kolem něho v různých vzdálenostech názvy; čím blíže jádru se nacházejí, tím jednoznačnější je jejich motivace. Naopak vzdálenější názvy se brání podlehnutí jediné motivaci a sdílí „přitažlivost“ sousední kategorie. V rovině „hvězdokup“ – kategorií – nacházíme tyto názvové celky rovněž ve vztazích a různých vzdálenostech od sebe, přičemž prostor mezi nimi není jasně ohraničen, pouze lze sledovat oblasti s větší koncentrací názvů a prostory naopak relativně prázdné. Na podtypy v každé kategorii (jako je např. podtyp „barva“ v kategorii názvů motivovaných vzhledem) je v rámci takového chápání možno nahlížet nejinak: byť je o nich psáno, že spadají do té či oné kategorie, ve skutečnosti mohou do určité míry fungovat poměrně nezávisle, a to opět v onom připodobnění k hvězdokupám držným pospolu vzájemnými vztahy.

Takto vylíčený model nám napomůže k názornějšímu vystižení některých vztahově komplikovanějších úseků systému třídění. Jedním z problémů, jemuž byla už výše věnována hlubší úvaha, je otázka podobnosti jakožto motivačního typu. Chápána jako hvězdokupa by kategorie podobnosti největší částí spadala do uskupení názvů motivovaných vzhledem, zároveň by se ovšem více či méně prolínala s ostatními podtypy názvů motivovaných vzhledem, a dokonce by přesahovala do jiných kategorií, a to jmenovitě do kategorie motivace vycházející z vnější charakteristiky (například pojmenování *cizí* vychází z podobnosti s jinou rostlinou, která *cizí* není), do kategorie

motivace vlastností a do jejich podtypů (pro kterýžto případ bychom mohli nalézt například vzorek z říše hub, holubinku *mandlovou*) a prolíná se i do kategorie motivace lidovými pověrami (např. *čekanka*). Neúplné prostudování všech názvů nám nedovoluje s jistotou zahrnout další kategorie, ale stejně tak nás neopravňuje je s jistotou vyloučit.

Následující schéma přibližně znázorňuje prolínání kategorií z pohledu motivace podobností⁶:

Choulostivým místem v naší systemizaci je rozhraní mezi názvy vycházejícími z lidových pověr a názvy motivovanými vlastností. Hlavním rozdílem mezi těmito dvěma skupinami je jejich vztah ke skutečnosti: zatímco lidové pověry čerpají z domnělých vlastností bylin, reálně prokazaným vlastnostem rostlin bylo vyhrazeno místo v kategorii druhé. U některých jmen ovšem není vztah ke skutečnosti zcela jednoznačný. Kupříkladu *chudobka* dostala své jméno z důvodu, že věštila hojným výskytem na jaře chudý rok. Taková úvaha se zdá být jednoduše klasifikovatelná jako pověra, proti čemuž se nicméně staví výtka, že tento úsudek vychází z pozorování a zjištění, že sedmikráskám se daří, když je na jaře sucho a teplo, kteréžto podmínky mívají zase obvykle za následek špatnou úrodu (Machek, 1954). Proto i v tomto případě se jeví vhodné umístit název *chudobka* do prostoru mezi kategorie vlastnosti a pověr.

⁶ Bohužel dvourozměrný náčrt nedokáže postihnout v úplnosti složitost vztahů; šipkou spojující „Lidové pověry“ a „Vnější charakteristiku“ se snažíme tento nedostatek napravit.

K tomu ještě dlužno dodat, že motivace tohoto názvu má zároveň velmi blízko ke kategorii vnější charakteristiky, neboť skutečnost, že pojmenování *chudobka* vzniklo ze souvislosti s předpovědí úrody, je do určité míry spíše záležitostí vnějšího hodnocení než čistě znaku rostliny.

O sporném vymezení názvů motivovaných vlastnostmi a názvů vycházejících z lidových pověr již byla řeč v kapitole 8.4.2, proto nebude dále tomuto problému věnována další pozornost. Dodejme, že podobnou analýzu prolnutí lze provést z perspektivy kterékoli kategorie a kteréhokoli názvu.

9.1.1 Pojmenování čerpající z říše zvířat

V části práce věnované již existujícím systemizacím názvů rostlin se několikrát objevil koncept sjednocující názvy na základě jejich odkazování k nějakému zvířeti. Žádný z výše vymezených motivačních modelů ovšem není motivaci zvířetem zasvěcený. Je to z toho důvodu, že téma zvířete prostupuje hned několika námi vymezenými kategoriemi, a v zásadě není proto možné takovou motivaci pojímat jako nezávislý princip, tedy alespoň ne z našeho úhlu pohledu.

To, že v minulosti došlo k pojmenování byliny podle některého zástupce živočišné říše, mohlo, případ od případu, záviset na zcela rozdílných skutečnostech. Setkáváme se tak se jmény motivovanými vzhledem (tvarem), např. *kozí noha*, *kociánek*; vlastností (účinkem): šanta *kočičí*; místem výskytu: *kamzičník*; lidovými pověrami: *hadí mord*; vnější charakteristikou: mák *vlčí*; a případně ještě obdobím růstu: *vlaštovičník*⁷.

Jak je patrné, jména zvířat v názvosloví rostlin zaujímají velmi různorodá postavení. Pro utvoření skupin názvů dle motivace zvířetem by bylo nutné předně odhalit a vymezit charakteristické znaky toho či onoho zvířete, tak jak učinili již někteří badatelé, o jejichž pracích bylo již napsáno v kapitole 3.3. Každá z kategorií by pak nesla v titulu jméno zvířecího reprezentanta (reprezentantů) toho či jiného znaku, dle kterého byly rostliny nazvány. Kupříkladu kategorie motivace vlkem by zahrnovala pravděpodobně názvy rostlin chápaných lidmi jako buď neužitečné (Hladká, 1997, s. 123), nebo jedovaté (Hoskovec, 2014).

⁷ Motivace názvu *vlaštovičník* není zcela jasná; jeden z možných výkladů uvádí A. Cattabiani v souvislosti s růstovým cyklem rostliny, jenž odpovídá hnízdnímu cyklu vlaštovek. (Cattabiani, 2006, s. 560)

Nastíněné pojetí se zřetelně liší od toho našeho především svojí konkrétností: jako motivační princip funguje konkrétní zvíře s konkrétní vlastností, kdežto v dosud vytvořeném systému třídění figurují především abstraktní hodnoty, které jsou teprve upřesňovány v jednotlivých podtypech. Je samozřejmé, že třídění dle motivace zvířetem zabírá mnohem užší okruh názvů, je tedy dosti specializované, a proto není možné stavět tyto dva systémy na roveň. Přesto lze uvažovat o jejich propojení, tedy lépe řečeno prolnutí. Tímto se vracíme k původně formulovanému problému prolínání kategorií: nejen že se tyto mísí navzájem, ale teoreticky bychom mohli uvažovat i o tom, že jimi procházejí další struktury, spojující názvy do zcela jiných vztahů. Takto by byly například již vyjmenované motivační modely vzhledu, vlastnosti, místa výskytu, lidových pověr, vnější charakteristiky a období růstu prostoupené společnou osou, již je motivovanost zvířetem.

V závěru je nutné dodat, že motivace zvířetem slouží v této kapitole spíše jako ukázkový příklad, a byť je pravděpodobně nejpočetnější kategorií svého druhu, bylo by možné uvažovat i o jiných, podobně strukturovaných kategoriích, jako např. jména čerpající z názvů předmětů, lidských činností atp.

9.2 Vnitřní a vnější charakteristika

Ačkoli název rostliny slouží k její identifikaci, a tudíž se předpokládá spojitost s některým jejím znakem, ukazuje se, že ne ve všech případech má pojmenování přímý vztah s rostlinou samotnou, a dokonce v některých případech s ní nemá vztah prakticky žádný. Už v předchozích kapitolách byl tento jev zaznamenán, a to především v kategorii motivace vycházející z vnější charakteristiky, avšak ho lze sledovat i jinde. Zatímco například jméno *pětour* odkazuje k nepopíratelnému znaku rostliny, přívlastek *vlčí* už o žádném vnitřním znaku rostliny nesvědčí, byť východiskem snad byly určité vlastnosti byliny (a popřípadě jejich absence), které po zhodnocení člověkem napomohly konečnému znění jména. Vlčí mák na rozdíl od máku setého nedisponuje takovými kvalitami, aby náležitě uspokojil potřeby člověka, proto byl – jak o tom svědčí pojmenování – přenechán zvířeti. Ačkoli ona nepřítomnost znaku hraje důležitou roli, je těžké chápat vhodnost k požívání jako vnitřní charakteristiku rostliny.

Analogicky bychom mohli tvrdit i například o kategorii motivace účinkem či využitím, že se název přímo nevztahuje k žádné vnitřní vlastnosti byliny, jelikož byl utvořen až na základě aplikování rostliny k nějakému účelu či po nějaké lidské zkušenosti s danou rostlinou. Velice se tomuto tvrzení blíží například jméno *kamzičník*, které o rostlině neříká zhora nic než to, že je oblíbenou stravou kamzíků⁸. Mnohé takové názvy se pohybují na pomezí motivace využitím (popř. účinkem) a motivace vnější charakteristikou. Jestliže přívlastek *vlčí* (u rostliny vlčí mák) posloužil dříve jako ilustrace motivace vnější charakteristikou, po zrelativizování není těžké dospět k závěru, že i toto jméno svědčí o využití rostliny, přesněji řečeno o nevyužití, a proto by mohlo být velice dobře zařazeno mezi názvy motivované právě využitím.

Určitou míru vnějších znaků je možno zaregistrovat v případě názvů motivovaných místem výskytu, kde především geografické názvy (*kanadský, britský, rakouský...*) se svou částečně politickou podstatou dotýkají rostliny málo.

Jiný případ názvů, jež míjejí vnitřní znak rostliny, představují jména vycházející z lidových pověr. K tomu, že se pojmenovaný znak netýká rostliny jako takové, však došlo mylným úsudkem či předpokladem, jak ilustruje případ jména *lomikámen* (viz kapitola 8.4), a tak se o vnější charakteristiku v pravém slova smyslu nejedná.

Závěrem této kapitoly je nutné dodat, že vytvoření kategorie *motivace vnější charakteristikou* slouží především těm názvům, u nichž je tato motivace dominantní. V našem případě jsou to hlavně druhové názvy *obecný, cizí, pravý*, popř. *pochybný a planý*. U jmen, u nichž je patrnější jiná motivační složka, se – mimo jiné i z praktických důvodů – uchýlilo k pouhému poukázání na tento charakter motivace v této kapitole.

9.3 Produktivita motivačních modelů

Při zběžném přehlednutí počtu názvů v jednotlivých kategoriích je nasnadě, že některé jsou na názvy bohatší než jiné, a že se tudíž určité příznaky uplatňovaly při procesu pojmenování větší měrou. Pro opodstatněné statistické vyhodnocení nepředstavuje výchozí vzorek názvů dostatečně štědrý zdroj, cílem této kapitoly je tedy spíše v hrubých rysech nastínit přibližné zastoupení jednotlivých motivačních modelů, jichž

⁸ Dle jiného výkladu se název týká místa výskytu byliny, viz kapitola 8.5.1.

bylo užito pro pojmenování daných rostlin. Na komplikovanosti přesného vyčíslení přidává také již odhalené překrývání motivačních kategorií, které způsobuje, že se u mnohých názvů setkáváme s vícero motivacemi. Je tedy potřeba počítat s tím, že kupříkladu mezi názvy, u nichž lze uvažovat o motivaci vzhledem, nalezneme také názvy motivované zároveň podobností, přičemž může dojít k situaci, kdy suma jednotlivých motivací přesáhne samotný počet názvů.

Z důvodu rozdílné povahy rodových a druhových jmen se ukazuje vhodné provést statistické zpracování odděleně pro obě skupiny názvů. Nutno dodat, že substantivní druhové názvy jsou svojí podstatou hlavními názvy rostliny, jež byly do pozice druhového jména odsunuty. (Holub, 1979, s. 26) Z toho důvodu byly takové názvy přidány pro následující statistické zpracování k názvům rodovým.

9.3.1 Rodová jména

Napříč analyzovanými čeleděmi je patrné, že motivační modely související s vzhledem a vlastností oproti ostatním modelům velmi výrazně převažují. Zřetelně je tento fenomén přítomný v čeledi hvězdnicovitých, kde z 62 názvů je jich motivováno vzhledem 35 a vlastností 11. Ze 22 analyzovaných názvů rostlin miříkovitých se dovídáme podobný poměr (vzhledem je motivováno 10 názvů, vlastností 4) s tím, že u mnohých jmen nelze motivaci zjistit. Přesto i zde tyto dva motivační modely převažují. U názvů čeledi hluchavkovitých jsou si motivační kategorie vzhledu a vlastnosti početně rovny: 8 z 21 názvu.

Co se týče ostatních motivačních modelů, jejich zastoupení je ve výchozím vzorku velmi nízké. Třetím nejčastějším důvodem pojmenování byly lidové pověry, šestkrát přítomné u názvů čeledi hvězdnicovitých, ale velice poskrovnu ve zbývajících čeledích (miříkovité 3, hluchavkovité 3). Dvě jména lze vyhodnotit jako motivovaná místem výskytu a s jistým nadhledem je možno k nim dodat ještě další dva názvy (*jestřábník* a *prasetník*), o nichž však nelze s jistotou tuto motivaci potvrdit. O motivaci hmatovým vjemem lze v této čeledi hovořit rovněž u dvou případů. Všechny ostatní kategorie figurující v našem systému třídění se už vztahují čistě k druhovým názvům našeho vzorku názvů, ale případně bychom je mohli objevit u jmen rostlin neanalyzovaných, často spadajících do jiné čeledi.

Čeď	Vzhled	Vlastnost	Lidové pověry	Místo	Hmat	Celkový počet názvů
Hvězd.	35	11	6	2	2	62
Miř.	10	4	3	0	0	22
Hluch.	8	8	3	0	0	21

Tím, že je motivační model týkající se vzhledu rostliny nebo její části nejen nejčastěji využíváný, ale rovněž je uvnitř něho možné rozlišit relativně velké množství podtypů, nabízí se uvést pro upřesnění statistické údaje pro jeho nejdůležitější podtypy, tzn. pro ony nejproduktivnější. Z analýzy vyplývá, že nejčastěji byl vzhled rostliny zohledněn na základě podobnosti tvarem (k předmětu, zvířeti apod.), a to především v čeledi hvězdicovitých (12 ze 35 názvů), již méně v ostatních čeledích (miříkovité 3 z 10, hluchavkovité však pouze 1 z 8). Podobnost jako dominantní motivační příznak⁹ se projevuje také poměrně hojně (hvězdicovitě 6, miříkovité 3 a hluchavkovité 2), avšak motivace tvar samotným (bez vytvoření spojitosti s jiným jevem) je zastoupena minimálně (hvězdicovitě 2, miříkovité 1 a hluchavkovité 2). Posledním podtypem hodným zmínky je motivace barvou, přítomná sedmkrát u hvězdicovitých a dvakrát u hluchavkovitých.

Čeď	Podobnost tvarem	Podobnost	Barva	Tvar	Celkový počet názvů
Hvězd.	12	6	7	2	35
Miř.	3	3	0	1	10
Hluch.	1	2	2	2	8

9.3.2 Druhová jména

Rovněž i zastoupení motivačních modelů v rámci druhových jmen je nestejně, ovšem oproti rodovým názvům v tomto případě do hry vstupuje větší množství kategorií. Přesto i nadále se jako nejčastější motivace pojmenování ukazuje vzhled rostliny. Ze 100 druhových názvů čeledi hvězdicovitých se zřetelně jeví motivace vzhledem jako nejčastěji používaný názvoslovný princip: takto motivováno je zde 37

⁹ S podobností jako dominantního příznaku se setkáváme u názvů, které přímo odkazují k jiné rostlině. Více o tomto problému viz kapitola 8.2.7

jmen. Tato motivace je v převaze přítomná i v čeledi hluchavkovitých (15 názvů z 29), ovšem až na druhém místě v čeledi miříkovitých (5 z 19), častější v této čeledi byla motivace místem výskytu (6 názvů), kterážto motivace je druhou nejčastější v předchozích dvou čeledích (hvězdicovité 26, hluchavkovité 10). Shodně ve všech čeledích shledáváme, že motivace na základě vnější charakteristiky je třetí nejužívanější, u hvězdicovitých je to případ 17 názvů, u miříkovitých 5 a hluchavkovitých 4. Motivace vlastností je mezi druhovými názvy poměrně málo zastoupená (hvězdicovité 8, miříkovité a hluchavkovité shodně 3) a ani ostatní motivační modely se nevyznačují nijak velkými počty. Pouze v čeledi hvězdicovitých nacházíme 7 případů motivace hmatem (a částečně také jeden případ v čeledi hluchavkovitých) a 2 motivované osobnosti a celý výčet završuje motivace obdobím růstu, která je v této čeledi přítomná ve 2 případech, jednou potom u názvů rostlin hluchavkovitých.

Čeďed'	Vzhled	Místo	Vnější charakt.	Vlastn.	Hmat	Osobn.	Období růstu	Celkový počet názvů
Hvězďd.	37	26	17	8	7	2	2	100
Miř.	5	6	5	3	0	0	0	19
Hluch.	15	10	4	3	1	0	1	29

Analogicky s rodovými názvy věnujeme i zde prostor k přiblížení produktivity uvnitř kategorie vzhledu. Hvězdicovité rostliny byly nejčastěji nazvány na základě tvaru (10 případů), poté podle barvy (8) a velikosti (7), následují jména mající svůj (částečný) původ v hmatovém vjemu (6) a jména motivovaná podobností (6). Je pozoruhodné, že oproti rodovým názvům, kde dominantní typ motivace spočíval v tvarové podobnosti k předmětu, části zvířete nebo člověka apod., je u druhových názvů tento typ prakticky nepřítomný (jen jeden případ). Analýza čeledi miříkovitých by kvůli značně omezenému počtu názvů motivovaných vzhledem byla nedostatečně směrodatná, proto se dále omezíme jen na krátký popis čeledi hluchavkovitých. V ní se jako dominantní projevují motivace barvou (5), velikostí (3), tvaru (3), popřípadě ještě podobnosti (2).

Čeď	Tvar	Barva	Velikost	Hmat	Podobnost	Celkový počet názvů
Hvězd.	10	8	7	6	6	37
Hluch.	3	5	3	0	2	15

9.3.3 Souhrn

Jak u rodových, tak u druhových názvů představuje motivace vzhledem převažující motivační princip, tímto však představuje jedinou shodu obou skupin názvů. Kromě vzhledu rostliny čerpají rodové názvy nejvíce z vlastností a z lidových pověr. Naopak výchozí vzorek ukazuje buď velmi nízké, nebo nulové zastoupení motivací hmatem, vnější charakteristikou, obdobím růstu a osobností.

U druhových názvů – byť tyto byly utvořeny na základě širšího spektra motivačních modelů – lze rovněž hovořit o třech hlavních motivačních kategoriích, kterými jsou vzhled, místo růstu a vnější charakteristika. K nim je možné dodat ještě motivaci vlastností, již bylo v porovnání s rodovými názvy využíváno mnohem vzácněji. Motivační modely s velmi nízkým nebo s žádným výskytem jsou představovány motivacemi obdobím růstu, osobností a lidovými pověrami. Poslední ze jmenovaných nebyla ve vzorku druhových názvů přítomná vůbec (nepočítáme-li se substantivními názvy, jejichž příslušnost k rodovým jménům tato zběžná statistická analýza potvrzuje).

Motivace vzhledem je tedy obecně nejpoužívanější model při nomenklatuře, uvnitř kterého představují hlavní podtypy motivace tvarem a motivace podobností (a jejich kombinace), dále – a to především v rámci druhových názvů – motivace barvou a velikostí. Každá čeleď si ovšem podržuje svá specifika a ta jsou tím patrnější, čím konkrétněji definujeme tu či onu kategorii, ten či onen podtyp. Nízký počet názvů utvořených na základě vzhledu rostliny v čeledi miříkovitých tedy sice způsobí nepříliš velké nesnáze při zobecnování zjištěných údajů, když se pohybujeme na rovině celistvých motivačních kategorií, bohužel ale nedovolí vytvářet souhrnné závěry v rámci jedné kategorie. Významnější nesrovnalosti mezi čeleděmi mohou být dány jak rozdílnou povahou čeledí, tak nedostatečně obsáhlým vzorkem názvů, z čehož vyplývá, že pouštět se do podrobnějšího výkladu produktivity by bylo se stávajícím počtem analyzovaných názvů velmi ošemetné.

10 Závěr

Při zhodnocení výsledků získaných analýzou názvů lze dospět k více či méně uspokojivým odpovědím na položené výzkumné otázky. V první řadě jsme dospěli k vytvoření systému třídění názvů na základě slovtvorné motivace, na základě něhož lze poměrně jednoduše klasifikovat jména rostlin. Na druhou stranu je nutné podotknout, že tento systém má svá omezení, o jejichž podstatě bylo výše pojednáno. Ukazuje se, že určité modely při výběru jmen existují, ale jejich platnost se rozměňuje, čím více se přikročí k jejich konkretizování. Přesto se odhalené kategorie jeví dostatečně stabilní a lze očekávat, že v podobné formě by byly aplikovatelné i v jiných čeledích rostlin a jiných říších.

Při prozkoumání otázky produktivity bylo zjištěno, že rozložení motivačních modelů není stejnoměrné a získané hodnoty svědčí i o podstatě lidského vnímání okolí, v němž hraje hlavní roli zrak. Rovněž vychází najevo tendence člověka přirovnávat (především) podobu rostliny k formám již známým, jak ukazuje vysoké zastoupení jmen v kategorii podobnosti.

Byly objeveny rozdílné charaktery rodových a druhových názvů: rozdíly mezi nimi jsou patrné nejen v rovině kvalitativní (druhové i rodové názvy jsou charakteristické rozdílným spektrem motivačních modelů), ale i kvantitativní (v mnohých motivačních modelech je poměr rodových a druhových názvů velmi nevyvážený).

Je velmi složité v obecnosti postihnout možné rozdílné charaktery jednotlivých čeledí. Z námi tří vybraných si sice každá zachovává jistá specifika, ale ta mohou být dána i množstvím zástupců, které není u všech rovnocenné. Je patrné, že díky největšímu počtu názvů v čeledi hvězdnicovitých také tato čeleď vykazuje největší různorodost ve využitých motivačních modelech, stejně tak jako největší zastoupení motivace hmatem, jež je dána přítomností chloupků nebo trnů, což je v této čeledi častý jev. Také si můžeme všimnout, že hluchavkovité rostliny vykazují poměrně vysoký výskyt rodových názvů motivovaných vlastností, což může mít souvislost s vyšším zastoupením léčivek v této čeledi. Miříkovité se vyznačují větším podílem etymologicky nedohledatelných názvů, a proto můžeme soudit, že se jedná o čeleď zahrnující rostliny známé a využívané již ve vzdálené době.

Hlubší ponoření se do otázky motivovanosti názvů rostlin umožňuje také získání náhledu na vztah člověka k přírodě a jeho uvažování samotné: mnohé příklady k této otázce lze nalézt v souvislosti s bádáním, jaké znaky posloužily pro vytvoření pojmenování. Byly totiž objeveny případy, kdy rostlina získala své jméno, aniž by toto jméno mělo nějakou přímou spojitost s danou rostlinou. Vytvoření takové umělé spojitosti již náleží zcela do oblasti lidské mysli, a tak se takové případy mohou stát cennými dokumentacemi o principech lidského uvažování.

Konečně dodejme, že tato práce se svou podstatou nejvíce blíží k dělení na základě motivace nastíněnému M. Dokulilem (Dokulil 1962, s. 106), zde jsme však přistoupili k zevrubnějšímu propracování daného tématu. Jiná pojetí, která se věnují především lidovým názvům, se vydávají spíše specializovanějším směrem, jako je například výzkum názvů čerpajících z říše zvířat, kterážto oblast jmen v naší systemizaci zabírá pouze určitou část.

Anotace

Jméno a příjmení autora: David Lavička

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci,
Katedra bohemistiky

Název práce: Principy slovotvorné motivace v botanickém názvosloví

Název práce v angličtině: Principles of the Word-Formational Motivation in Botanical Nomenclature

Vedoucí práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Počet znaků: 76 280

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 21

Klíčová slova: motivace, botanické názvosloví, terminologie, slovtvorba, lexikologie, produktivita

Klíčová slova v angličtině: motivation, botanical nomenclature, terminology, word formation, lexicology, productivity

Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu jmen rostlin z pohledu slovotvorné motivace, jejím cílem je vytvořit systém třídění botanických názvů podle motivačních modelů a objevit a popsat vztahy mezi těmito modely. Snaží se vytyčit co nejobecnější kategorie, které by bylo možné aplikovat i v jiných oblastech přírody a které dále dovolují následné členění. Sledovaným jevem je také produktivita jednotlivých modelů a porovnání rodových a druhových jmen z tohoto úhlu pohledu. Pozornost je rovněž napřena k povaze znaků, na základě kterých vzniklo dané pojmenování, a přistoupí se i k porovnání této klasifikace s již existujícími.

Resumé

The aim of the thesis is to discover principles of the word-formational motivation in botanical nomenclature using an analysis of botanical names of the three chosen plant families: Asteraceae, Apiaceae and Labiatae. The analysis is based on etymology research followed by categorization into respective groups of names.

In order to clarify the theory concerning the subject of the research, we dedicate the first part of the thesis to the explanation of different approaches to the problem of lexical motivation. Three main points of view are taken into consideration and are compared, of which the one conceived by the Slovak linguists being the most elaborate. The second chapter of the theoretical section treats the characteristics of terminology in general and proceeds to specify botanical terminology and common names of plants.

The empiric part of the thesis consists of the above mentioned categorization of plant names. Effort is put into creating the most general categories possible, so that they might find use in other plant families and even other kingdoms (i.e. animals or fungi). Those groups of names are then further divided and specified, if needed.

The very last section of the thesis is reserved to reflection on the principles described in the previous chapter. We focus on the problem with ambiguous classification; a considerable amount of plant names cannot be placed in only one category, on the contrary, many names can be often found on the boundary of two or even more motivational models.

We also deal with productivity of individual models and we compare genus and specific names from that point of view. One chapter is dedicated to point out the cases in which a plant got a name which did not have any connection to the plant itself, that is to say, a name that did not relate to any real characteristics of the plant.

Seznam použité literatury

MACHEK, Václav. *Česká a slovenská jména rostlin*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954. Studie a prameny. Sekce jaz. a lit.

DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině*. Praha: ČSAV, 1962.

FURDÍK, Juraj. *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Ed. M. OLOŠTIAK. Košice: Vydavateľstvo LG, 2008.

DOLNÍK, Juraj. *Lexikálna sémantika*. 1. vyd. Bratislava: Univ. Komenského, 1990.

OLOŠTIAK, Martin. *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011.

MASÁR, Ivan. *Ako pomenúvame v slovenčine: kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. 1. vyd. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2000.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 2., nezměn. vyd. Voznice: Leda, 2012, 752 s. ISBN 978-80-7335-296-7.

HYAM, Roger a Richard J. PANKHURST. *Plants and Their Names: a Concise Dictionary*. 1. vyd. Oxford: Oxford University Press, 1995. ISBN 0-19-866189-4.

CATTABIANI, Alfredo. *Florarium: mýty, legendy a symboly spjaté s květinami a rostlinami*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 2006.

DEYL, Miloš. *Naše květiny: [Atlas]*. Praha: Albatros, 1973. Klub mladých čtenářů (Albatros).

KORBELÁŘ, Jaroslav a Zdeněk ENDRIS. *Naše rostliny v lékařství*. 4. rozš. a přeprac. vyd. Ilustroval Jindřich KREJČA. Praha: Avicenum, 1973.

HLADKÁ, Zdeňka. *Lidové názvy rostlin se zvířecím jménem v přívlastku*. SPFFBU, Brno: MU, 1997, roč. 46, A 45, s. 119-129. ISSN 0231-7567.

HROUDA, Lubomír. *Rostliny luk a pastvin*. Praha: Academia, 2013, 447 s. Atlas. ISBN 978-80-200-2259-2.

SKOUMALOVÁ-HADAČOVÁ, Anna a Lubomír HROUDA. *Rostliny naší přírody: štětcem Anny Skoumalové, perem Lubomíra Hroudy*. Praha: Academia, 2018, 850 s. ISBN 978-80-200-2867-9.

ŠMÍD, Miloslav. *Průvodce odbornými názvy rostlin: latinsko-český slovník*. Praha: Brázda, 2002, 316 s. ISBN 802090302X.

Internetové zdroje:

Zdeňka Hladká (2017): MOTIVACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/MOTIVACE> (poslední přístup: 12. 4. 2019)

Marek Nekula (2017): ZNAK. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/ZNAK> (poslední přístup: 12. 4. 2019)

Michal Křístek (2017): EXPRESIVUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/EXPRESIVUM> (poslední přístup: 12. 4. 2019)

HOSKOVEC, Ladislav (2014): Botanika a múzy 6.: Kytička Červené karkulky [online]. [cit. 12.4.2019]. Dostupné z: <https://www.botany.cz>

MACHEK, Václav (1959): Botanická nomenklatura [online]. In: Slovo a slovesnost, ročník 20, číslo 4, [cit. 12.4.2019]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz>

Slovník spisovného jazyka českého [on-line]. B. Havránek a kol., 2011. [cit. 12.4.2019]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz>

Přílohy

Tabulka názvů

A) Hvězdnicovitě

Název		Motivace	
Rodové jméno	Druhové jméno	rodové jméno	druhové jméno
Bělolist	nejmenší	vzhled: barva	vzhled: velikost
Běloutn	obecný (kulatohlavý)	vzhled: barva	vnější charakteristika (vzhled)
Bodlák	nicí	vzhled/hmat	vzhled: tvar
	kadeřavý		vzhled: tvar
	obecný		vnější charakteristika
Čekanka	obecná	lidová	vnější charakteristika
Devětšil	lékařský	lidová	vlastnost: využití
	bílý		vzhled: barva
Dvouzubec	nicí	vzhled: tvar	vzhled: tvar
	trojřídlný		vzhled: tvar
Hadí mord	nízký	lidová (Hrouda 2013)	vzhled: velikost
Havez	bělostná	vzhled: tvar + podobnost	vzhled: barva
Heřmáněk	pravý	?, vzhled + vůně	vnější charakteristika
	cizí (terčovitý)		vnější charakteristika (vzhled)
Heřmánkovec	nevonný (přímořský)	vzhled: podobnost	vlastnost: vůně, (místo výskytu)
Hořčík	jestřábníkovitý	vlastnost: chuť	vzhled: podobnost
Hvězdnice	zlatovlásek	vzhled: tvar + podobnost	vzhled: barva
	chlumní		místo výskytu
	alpská		místo výskytu
Chřpa	luční	?	místo výskytu
	Triumfettiho		osobnost
	porýnská		místo výskytu
	polní (modrá)		místo výskytu (barva)
	čekánek		lidová/místo výskytu
	horská (chlumní)		místo výskytu
Jestřábník	chlupáček	lidová/místo výskytu (Hrouda 2013)	vzhled (Máček 1954)
	rudokvětý (oranžový)		vzhled: barva
	zední (lesní)		místo výskytu (místo výskytu)
	okoličnatý		vzhled: tvar
Kamzičník	rakouský	vlastnost: využití	místo výskytu
Kapustka	obecná	vzhled: podobnost	vnější charakteristika
Kociánek	dvoudomý	vzhled: tvar + podobnost	vlastnost
Konopáč	sadec	vzhled: tvar + podobnost	vzhled: barva
Kopretina	bílá	?, vlastnost: účinek	vzhled: barva
	řimbaba		?, místo výskytu+vzhled: podobnost
	chocholičnatá		vzhled: tvar
	vrtič		lidová

Kozí brada	východní větší (pochybná)	vzhled: tvar + podobnost	místo výskytu vzhled: velikost (vnější charakteristika)
Locika	zední kompasová (planá)	vlastnost	místo výskytu
Lopuch	pavučinatý větší	?	vlastnost (vnější charakteristika) vzhled
Mlč	menší hladký (zelinný)	vlastnost	vzhled: velikost vzhled: velikost
Mlčivec	drsný		vzhled/hmat (vzhled: podobnost)
Oman	polní horský (alpský) luční (britský)	vlastnost vlastnost: účinek	vzhled/hmat místo výskytu místo výskytu
Ostropes	vrcholový		místo výskytu (místo výskytu)
Pampeliška	hnědá trubil	vzhled: tvar + podobnost	vzhled: podobnost vlastnost: využití
Pelyněk	podzimní srstnatá	vzhled: tvar + podobnost vzhled: tvar + podobnost	?
Pěťour	pravý černobílý	?	období růstu/květu vzhled/hmat
Pcháč	ladní malokvětý brvitý (srstnatý)	vzhled: počet (Machek, 1959)	vnější charakteristika vzhled: barva
	oset zelinný	vzhled/hmat	místo výskytu vzhled: velikost
	nízký (bezlodyžný)		vzhled/hmat
	bahenní		vzhled: podobnost
	potoční		vzhled: velikost
	šedý		místo výskytu
	různolistý		místo výskytu
	kopinatý (obecný)		vzhled: barva
Podběl	obecný	vzhled: podobnost	vzhled (vnější charakteristika)
Podbělice	alpská (alpská)	vzhled: tvar + podobnost	vnější charakteristika
Prasetník	kořenatý	vzhled: tvar + podobnost (Hrouda 2013) /místo výskytu (Machek 1954)	místo výskytu vzhled
Prasetník (náholník)	jednoúborný	?	vzhled: tvar
Přuha	chlumní	?	místo výskytu

Protěž	bažinná (močálová) lesní	?	místo výskytu místo výskytu
Pupava	alpská bílá (bezlodyžná) obecná	plesnivec: vzhled: barva vzhled: tvar + podobnost	místo výskytu vzhled: barva, (vzhled: tvar) vnější charakteristika
Radyk	prutnatý (síťovitý)	?	vzhled: tvar + podobnost (vzhled: podobnost)
Rmen	barvířský smrdutý rakouský rolní	?	vlastnost: využití vlastnost: vůně místo výskytu*
Řebříček	bertrám obecný	vzhled: tvar + podobnost (Hrouda 2013)	místo výskytu ?, vzhled: podobnost
Řepěň	obecná	vzhled: podobnost	vnější charakteristika
Sedmikráska	chudobka	?, lidová	vnější charakteristika lidová
Smetánka	lékařská (obecná)	vlastnost; vlastnost/vzhled (?)	vlastnost: využití (vnější charakteristika)
Šrpek	barvířský	vzhled: tvar + podobnost	vlastnost: využití
Starček	obecný lepkavý přímětník barborkolistý Fuchsův	vzhled: tvar + podobnost	vnější charakteristika hmat
Škarda	ozimá (dvouletá); bahenní	?(Hrouda 2013)	vlastnost: využití vzhled: podobnost osobnost
Turan	kanadský ostrý	?	období růstu/květu místo výskytu
Věsenka	nachová	vzhled: tvar	místo výskytu vzhled/hmat
Zlatobýl	obecný	vzhled: barva; ?	vzhled: barva vnější charakteristika

Název		Motivace	
Rodové jméno	Druhové jméno	Rodové jméno	Druhové jméno
Bedrník	obecný	lidová + využití	vnější charakteristika
Bolehlav	blamatý/plamatý	vlastnost: účinek	vzhled: barva
Boľševník	obecný	?, vlastnost: chuť	vnější charakteristika
Bršlice	kozí noha	?, vlastnost: chuť	vzhled: tvar + podobnost
Děhel	lesní	?	místo výskytu
Halucha	vodní	vzhled: tvar + podobnost	místo výskytu
Jarmanka	větší	?	vzhled: velikost
Kerblík	lesní	?, vzhled	místo výskytu (mylný překlad (Hrouda 2013))
Kmín	luční	?	místo výskytu
Krabalice	mámivá	vzhled (viz kerblík)	vlastnost: účinek
	chlupatá		vzhled/hmat
Máčka	polní (ladní)	vzhled + podobnost	místo výskytu
Mrkev	obecná	?	vnější charakteristika
Olešník	kmínolistý	?	vzhled: podobnost
Pastinák	obecný (setý)	vlastnost: využití	vnější charakteristika (vlastnost: využití)
Prorostlák	srpovitý	?, vzhled (Šmíd 2002)	vzhled: podobnost
Rozpuk	jízlivý	vzhled: tvar	vlastnost
Smldník	jelení	?	?
Srpek	obecný	vzhled: tvar + podobnost	vnější charakteristika
Tetlucha	kozí pysk	?, vzhled + podobnost	vzhled + podobnost
Žindava	evropská	?	místo výskytu

C) Hluchavkovité

Název		Motivace	
Rodové jméno	Druhové jméno	Rodové jméno	Druhové jméno
Bukvice	lékařská	vzhled: tvar + podobnost, ?	vlastnost: využití
Černohlávek	obecný	vzhled: barva	vnější charakteristika
Čistec	bahenní	vlastnost/lidová	místo výskytu
	lesní		místo výskytu
	přímý		vzhled: tvar
Dobromysl	obecná	vlastnost: účinek	vnější charakteristika
Hluchavka	bílá	vzhled: podobnost + vlastnost	vzhled: barva
	nachová		vzhled: barva
	objímavá		vzhled/vlastnost
	skvrnitá		vzhled: barva
	žlutá	?	vzhled: barva
Karbinec	evropský	vzhled: tvar	místo výskytu
Konopice	polní	vzhled: podobnost	místo výskytu
	pýřitá		vzhled/hmat
	velkokvětá (zdobná)		vzhled: velikost
	rovní (šírolistá)		místo výskytu (vzhled: tvar)
Marulka	klinopád	?	vzhled: tvar
	pamětník		lidová/vzhled: podobnost (pa-máta)
Máta	lesní (dlouholistá)	?	místo výskytu (vzhled: velikost)
	vodní		místo výskytu
	polní (rovní)		místo výskytu
Mateřídouška	časná	lidová	období růstu/květu
Medovník	velekvěť (meduňkolistý)	vlastnost	vzhled: velikost (vzhled: podobnost)
Ožanka	kalamandra	?	?, přejímka
Popenec	obecný (břečťanolistý)	vlastnost	vnější charakteristika (vzhled: podobnost)
Srdečník	obecný	vlastnost: účinek; buňna: ?	vnější charakteristika
Šalvěj	přeslenatá	vlastnost: účinek	vzhled: tvar
	luční		místo výskytu
	hajní		místo výskytu
Šanta	kočičí	?	vlastnost: účinek
Šedivka	černá	vzhled: barva	vzhled: barva
Zběhovec	plazivý	vlastnost: účinek	vzhled/vlastnost